

HET VERVOLGDE GEZIN

In de tijd van de martelaars in Schotland

DOOR

ROBERT POLLOK

Uit het Engels vertaald en bewerkt door J. Kooistra

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2017**

Inhoud

- 1. Het gelukkige gezin**
- 2. Het beproefde gezin**
- 3. Het verdreven gezin**
- 4. Het bedroefde gezin**
- 5. Het vervolgte gezin**
- 6. Het treurende gezin**
- 7. Het verscheurde gezin**
- 8. Het vermoorde gezin**

Aanhangsel Beknopt historisch overzicht 1649-1688

1. Het gelukkige gezin

Ds. James Bruce, het hoofd van dat gezin, wiens leven wij in het kort zullen verhalen, was de jongste zoon van een zeer achtenswaardige man in het hoger gelegen gedeelte van het graafschap Lanarkshire. Reeds in zijn jongensjaren gaf hij blijken van voortreffelijke gaven en liefde voor godzaligheid, zodat zijn vader zich gedrongen voelde hem voor predikant te laten studeren. Te zijner tijd vertrok James naar Glasgow en daar legde hij zich met onverdroten ijver toe op zijn studie en dat met een goede uitslag. Gedurig las hij in het Nieuwe Testament, en de geschiedenis van het leven, lijden en sterven van onze Zaligmaker maakte grote indruk op hem. Hij onderwierp zich aan de wil van God en in heilige eenvoud wijdde hij zich aan de godsdienstplichten. Hij verwierf een uitgebreide kennis en was bovendien een goed kenner van het menselijk hart.

Na zijn studie beëindigd te hebben, ontving hij op 26-jarige leeftijd een beroep van het dorpje S... (aan het riviertje de Ayr). De ligging van het dorp was zodanig, dat ze bijzonder overeenstemde met zijn gevoelens en wensen, hoewel dit een bijkomende overweging bij Bruce was. Het dorp lag in een laagte, waardoor het riviertje de Ayr stroomde, dat aan alle kanten omringd was door bergen. Hier groeiden de berk, de eik en de beuk. Het was een plaats, die stof tot heilige overdenking scheen te geven. Deze zaken spoorden hem aan het beroep aan te nemen.

Maar bovenal was het zijn verlangen voortdurend bezig te zijn in de dingen van zijn hemelse Vader, gelijk zijn Zaligmaker, om de onwetenden te onderwijzen en om onsterfelijke zielen de weg naar de hemel te wijzen. Bijgevolg werd hij na enige tijd onder de inwoners van S... bevestigd als hun predikant.

Kort na zijn bevestiging trad hij in het huwelijk met Eliza Inglis. Zij kwam uit dezelfde omgeving, waarin ook ds. Bruce geboren was. Dit huwelijk was het gevolg van een reeds lang gekoesterde genegenheid. Daar zij hun kinderjaren en jeugd dichtbij elkaar doorgebracht hadden, hadden zij elkaar al vroeg leren kennen. Mej. Inglis was een gepaste levensgezellin voor ds. Bruce, die met recht een man van geleerdheid genoemd kon worden. Maar wat ds. Bruce steeds nauwer aan haar verbond, was haar zachtmoedigheid en godzaligheid. Elize Inglis was 24 jaar, toen zij met ds. Bruce trouwde. Haar goed gerucht had het dorp reeds vóór haar bereikt en zij werd met vreugde ontvangen. De zachtmoedigheid en onschuld van haar gezicht wonnen het hart van allen met wie zij zich onderhield. Jong en oud, rijk en arm juichten de verstandige keuze van ds. Bruce toe. Hoewel hij zich goed bewust was van de ijdelheid van deze wereld, stelde hij zich ongetwijfeld een lang en liefelijk aards geluk voor.

Op de kansel was ds. Bruce waarlijk de boodschapper Gods. Hij kende de waardigheid van zijn ambt en de ontzagwekkende verantwoordelijkheid ervan. Zonder aanzien des persoons en met ernst maakte hij de gewichtige geboden bekend, die zijn Meester hem toevertrouwd had en benadrukte de praktijk ervan. Hij schoot niet tekort in het zijn gemeente voorstellen van de verschrikkingen van Gods toorn, maar hij weidde ook uit over de eeuwige liefde Gods, geopenbaard in het verlossingsplan. Hij drong vooral aan op de praktijk der godzaligheid, het geloof in Jezus Christus en de liefde voor God en mens. Ds. Bruce besteedde veel van zijn tijd aan bezoeken van huis tot huis. Hij troostte de gebrokenen van hart, goot balsem van hemelse troost in de verwonde ziel en van zijn klein traktement deelde hij mee aan de armen. Ook ging hij het huis niet voorbij, waarin een goddeloze man op het sterfbed lag. Hij sprak hem aan, vermaande hem en bad, opdat hij zijn ziel van de dood mocht redden. Hij preekte geen nederigheid, terwijl hij zelf in hoogmoed wandelde; hij prees geen reinheid des harten

aan, terwijl hij zich zelf overgaf aan zinnelijke genoegens. O neen, hij voedde zijn gemeente en hij nam hen voor zich in door zijn voortdurende waakzaamheid voor hun welzijn. Hij genoot de grootste huiselijke vrede. Mevr. Bruce's verstandig beleid bewaarde hem voor alle zorgen wat huishoudelijke zaken betrof. Zijn traktement was niet groot; maar zij regelde dienovereenkomstig haar uitgaven. Zijn pastorie was, toen hij er kwam, een zeer ongeriefelijk en somber uitziend gebouw; het was door de vorige predikant bouwvallig achtergelaten.

Deze was ongehuwd geweest en had weinig om het gemak van zijn huis gegeven, hoewel hij zich zeer over zijn gemeente bekommerd had. De regen vond overvloedig zijn weg door het kapotte dak; vele ramen waren dichtgespijkerd met planken of met nog minder geschikt materiaal en werden verduisterd door de kamperfoelie en rozenstruiken, die zich uitgespreid hadden zo ze wilden. Ook op de muren groeiden de zuring en de brandnetel; en het stukje grond, dat van de deur afliep naar de rivier, was zo overwoekerd door kreupelhout en onkruid, dat de weg naar de rivier in die richting bijna afgesloten was. De binnenkant van het huis verkeerde in geen betere staat. Op veel plaatsen was de pleisterkalk van de muren gevallen; de vloer was zó verrot dat zij, die er over liepen, in het gevaar verkeerden erdoor te zakken. In de kasten en slaapkamers zat het vol met spinnen en ander gedierte.

Daar ds. Bruce in het algemeen zeer geliefd was, kwam men overeen de pastorie te repareren; door het beheer van ds. Bruce nam alles rondom de pastorie spoedig een levendiger en mooier aanzien aan. Het ongedierte werd verdreven, de ramen werden van glas voorzien en van binnen werd alles met smaak en netheid geschikt. Buiten was de verbetering niet minder in het oog vallend. Het stukje grond voor het huis werd ontdaan van zijn doornstruiken en onkruid. De zuring en brandnetel werden uitgeroeid. De takken van de roos en kamperfoelie werden, hoewel met zorg beschermd, in ondergeschiktheid aan smaak en dienstigheid gebogen en geleid. De zware steen, die direct voor de voordeur lag en onder een dikke laag modder verborgen geweest was, werd schoon gemaakt en gewassen. Aan de buitenkant zag alles er zo opgeruimd, netjes en gezellig uit, dat het ook getuigde van de vrede, harmonie en het geluk, die daar binnen woonden. De oude woning zag er zo nodigend uit, dat de reiziger het niet voorbij gegaan zou zijn zonder te wensen haar bewoners te zien; en de vermoeide zwerver zou de deur genaderd zijn in het vertrouwen van een vriendelijke welkom om zich te verkwikken en uit te rusten.

Soms lazen ds. Bruce en zijn vrouw het een of ander nuttig en onderhoudend boek; soms wandelden zij langs de oevers van de Ayr en genoten van het natuurschoon en luisterden naar het gezang van de vogels.

Aan al deze vreugden werd eerst een zoon toegevoegd en later een dochter; de een, Andrew, was zoals iedereen zei, precies het beeld van zijn vader; de ander, Mary, niet minder de gelijkenis van haar moeder. Verlangend allen te onderwijzen, was ds. Bruce dat in dubbele mate met het oog op zijn kinderen. Hij spaarde geen moeite om hun jonge en tedere harten te verwarmen met liefde voor God en de godsdienst. Hij leerde hen vroeg de weg naar de hemel en het behaagde God zijn onderwijs te zegenen. Hij leerde hen elkaar en hun medemens lief te hebben. Andrew, die op zijn vader scheen te lijken, werd al vroeg bestemd voor de bediening; terwijl Mary allerlei vaardigheden van haar moeder leerde. Nooit genoten ouders meer voldoening in het onderwijzen en in het waken over hun kinderen dan ds. en mevr. Bruce. Zij hadden hun ouders lief en deden alles om hen te behagen; zij hadden elkaar lief, vreesden God en het was hun lust Zijn wil gehoorzaam te zijn. Zij namen dagelijks toe in kennis en grootte en groeiden op gelijk geheel bevochtigde planten, die de Heere gezegend heeft.

2. Het beproefde gezin

Veertien jaar waren over dit gelukkig gezin voorbijgegaan, toen de 'Restauratie' (Het herstel van het koningschap in 1660) de Schotse kerk ten gronde dreigde te richten. Geadviseerd door zijn Engelse en Ierse ministers, Clarendon en Ormond en later door Lauerdale (minister voor Schotland) voerde Karel de episcopale vorm van eredienst in Schotland in. Het patronaatsrecht werd hernieuwd; van de geestelijken werd geëist een voordracht van hun collator en de begeving van hun bisschoppen te verkrijgen om hun gezag en het geestelijk oppergezag van de koning te erkennen. De geestelijken in de noordelijke districten gehoorzaamden zonder aarzeling; maar hun godvruchtiger en ijveriger broeders in het westen, hoe gewillig ze ook mochten zijn zich te onderwerpen aan het burgerlijk gezag van de koning en dat te steunen, verwierpen zijn geestelijk oppergezag, weigerden onderwerping aan het episcopale stelstel en verkozen eerder de grootste vervolging te lijden, dan op te offeren wat zij de waarheid en hun plicht voor God achtten. De mensen waren niet minder afkerig van deze inbreuk op hun godsdienstige voorrechten en besloten hun predikanten na te volgen, voor wie zij achting en liefde hadden.

Maar al hadden zij besloten liever te lijden dan hun verbond en hun geliefd presbyteriaans kerkbestuur op te geven, de bisschoppen (die nu in Schotland alle macht in handen hadden) besloten niet minder dan de vernietiging van beide. Burnet, aartsbisschop van Glasgow, en de afvallige Sharp, aartsbisschop van St. Andrews, maakten zich klaar dit tot stand te brengen met een wreedheid, die weinig betamelijk was voor hun gemijterde hoofden. Rechtbanken werden ingesteld op de beginselen van de inquisitie en de bisschoppen waren de rechters van hen, die zij wensten te verdelen. Aan een bezwaarschrift of verzoek, of zelfs aan bewijs, werd geen belang gehecht. Aan deze rechtbanken was de gewapende macht ondergeschikt, die hun besluiten moest uitvoeren, die dikwijls in het midden van losbandigheid en dronkenschap genomen werden. Door deze handelwijze werden 350 á 400 geestelijken met hun gezin uit hun gemeenten verdreven om onderdak te zoeken onder de plattelanders. De meest onkundigen en verdorvenen van hun broeders uit het noorden, die niet aarzelden te gehoorzamen, werden door de sterke hand van macht in hun plaats gesteld. De onkunde en het schandelijk leven van deze afvalligen van het verbond, die nu veranderd werden in hulppredikers, wekten de afkeer op van het volk, waaraan zij waren opgedrongen. Hun leer had niets van die hemelse bekoorlijkheid, die paste bij de smaak van hen die voorheen door de beste en meest toegenegen mannen onderwezen waren. Hun kerken werden verlaten; de mensen gingen de bergen in op zoek naar het water des levens, dat niet langer van de kansels stroomde.

Maar dit was slechts het begin van hun beproevingen. Al spoedig werd hun predikanten verboden op het veld in de openlucht te prediken, of binnen twintig mijl van hun vroegere gemeenten te komen. Alle mensen en ook hun predikanten, die niet bereid waren hun dierbaarste rechten af te zweren en zich te onderwerpen aan het meest kwetsende en onrechtvaardige burgerlijke en geestelijke despotisme, werden als verraders aan de kaak gesteld en veroordeeld tot de doodstraf. Iemand onderdak verlenen, die gehoorzaamheid weigerde, zijn ontkoming begunstigen of het niet helpen bij zijn arrestatie, onderwierp de aldus schuldig verklaarde persoon aan dezelfde straf. Hierop volgde de vervolging van de gewapende macht. De soldaten waren zowel de rechters als de beulen. Alle vormen van rechtvaardigheid werden prijsgegeven. Achtenswaardige mannen, plattelanders en predikanten werden verdreven om rond te

zwerfen tussen de moerassen en bergen van het land, in gevangenissen gepropt, in ballingschap en slavernij gezonden en grote aantallen krompen ineen in de marteling, of stierven aan de galg. Verkrachtingen, diefstallen en iedere soort van wandaad werden door de soldaten straffeloos begaan.

Het westen van Schotland was rood van het bloed van zijn bewoners, vergoten door hun eigen landgenoten. De geesten der duisternis sphenen een verbond gemaakt te hebben met de harten van de vervolgers en hen aan te zetten tot al hun daden. Ze schenen zich te verheugen in wreedheid en in het vergieten van het bloed van de onschuldigen.

Maar de eervolle slachtoffers, steunend op de voortreffelijkheid van hun zaak en hopen op de beloften Gods, stelden heiligheid des levens tegenover verdorvenheid en losbandigheid; de geestelijke wapens der waarheid tegenover de zwaarden van hun vijanden; lijdzaamheid tegenover vermoeidheid, gebrek en marteling; en kalme onderwerping aan de meest schandelijke dood. En zij leden en bloedden waarlijk niet tevergeefs. Ten slotte gaf God hun de overwinning over al hun vijanden en verzekerde voor ons (door hen) de godsdienstige voorrechten, die wij thans genieten.

Onder die predikanten, die moedig gehoorzaamheid aan de bevelen van de regering weigerden, bevond zich ds. Bruce. Hoewel van nature goedaardig en een vurig liefhebber van goede orde en te allen tijde bereid zijn gemeente te doordringen van de plicht van onderwerping aan alle wettige geboden van de burgerlijke machten, kon hij er geen ogenblik aan denken zijn consciëntie geweld aan te doen en zijn mensen te leren het de hunne aan te doen door het verzaken van wat hij zijn plicht voor zijn hemelse Vader achtte. Maar er was slechts één andere mogelijkheid. Of hij moest gehoor geven aan de zondige en tirannieke eisen van de bisschoppen, die de burgerlijke macht in handen hadden, of zijn gemeente opgeven en zijn huis en gemeente verlaten. Ds. Bruce was niet een man om te aarzelen of de eer van mensen of de eer van God te zoeken. Op de laatste zondag, waarop hij de kansel mocht beklimmen, nam hij aldus afscheid van zijn geliefde gemeente:

"U weet, geliefden, welke bevelen ik van de bisschoppen ontvangen heb, die thans zowel het burgerlijk als het kerkelijk gezag bezitten. Van mij wordt verlangd de koning als het oppermachtig hoofd van de kerk te erkennen; mij te onderwerpen aan de bisschoppelijke bevoegdheid; om opnieuw geordend en veranderd te worden in een hulpprediker; en de bisschoppelijke wijze van eredeinst in deze kerk in te voeren. Kortom, ik moet het presbyteriaanse kerkbestuur verwerpen; prediken, niet zoals de Bijbel en mijn conciëntie mij aanwijzen, maar overeenkomstig de wensen van een dronken en losbandig hof en de bevelen van een egoïstische en bazige geestelijkheid. Dit alles wordt mij bevolen te doen, of u, mijn huis en mijn gemeente te verlaten. U kunt slechts weten, dat ik tot dit laatste besloten heb. Ik heb mijn plicht niet zo geleerd, dat ik niet iets van het gemak van deze wereld kan opofferen om des gewetens wil; ik wilde liever dat mijn tong voor altijd stom zou zijn, dan dat ze één woord vanaf deze gewijde plaats zou spreken, enkel om die mannen te behagen die de macht hebben en mijn wereldse voldoening te verzekeren. Ik kan afscheid nemen van de gemakken van een huis; maar hoe kan ik afscheid nemen van u, geliefden? Wij hebben samengeleefd in de banden van liefde. Iedereen van u is mij dierbaar door de een of andere vriendelijkheid gegeven of ontvangen. Over de kinderjaren van velen van u heb ik gewaakt en thans zie ik u vorderen in de kennis van de godsdienst; terwijl u volwassen wordt. Anderen van u heb ik oud zien worden; en ik heb getracht uw weg te effenen en uw gangen te ondersteunen bij het ouder worden. Voor u allen heb ik gezorgd, op u allen heb ik mijn hart gesteld, allen van u zijn voor mij als vaders of zonen, broers of zuster geweest. Hoe kan ik van u afscheid nemen, geliefde gemeente? Hoe kan ik u

achterlaten als schapen zonder herder en gelijk schapen te midden van grijpende wolven? O God!" riep hij uit, en de mensen stonden allen op. "O God, Die mijn hart ziet, Gij weet welke liefde ik voor dit volk heb; Gij weet hoe dierbaar mij hun zielen zijn. O, hoor mijn gebed! bewaar hen voor het kwaad van de wereld, voor de strikken die voor hun voeten gelegd worden; en indien zij nooit weer uit mijn mond het woord des levens zouden horen; indien Gij, in Uw wijze voorzienigheid, voor hen ronddolen en wenen bereid hebt, o Vader, zo waak dan over hun ziel, opdat ik hen allen ten laatste mag ontmoeten aan de rechterhand van hun en mijn Zaligmaker, van hun en mijn God. Vader in de hemel, in Uw handen bevelen wij onze onsterfelijke ziel." Toen hij aldus gesproken had, ging hij zitten en weende bitter. En hij weende niet alleen. De man met grijze haren schreide en het kind naast hem snikte. Wanneer zij naar de heilige man keken, wiens droefheid geheel omwille van hen was, en wanneer zij hun ogen naar de plaats wendden waar zijn vrouw zat, badend in tranen, en haar kinderen Andrew en Mary, die luid schreiden en opzagen naar hun vader op de kansel; en wanneer zij dachten, dat zij van hun gelukkig huis verdreven zouden worden om rond te dolen in armoede, vloeiden hun tranen weer en opnieuw keken zij en schreiden.

Ds. Bruce was de eerste, die in zekere mate, zijn kalmte terugkreeg. Hij smeekte zijn toehoorders zich niet over te geven aan zinloos verdriet; maar eerder dankbaar te zijn voor de aangename tijd, die zij samen doorgebracht hadden; om hun hoop en hun vertrouwen op God te stellen en zich voor te bereiden op het lijden, waaraan zij waarschijnlijk spoedig blootgesteld zouden worden. Naar het hem toescheen, zei hij, twijfelde hij er niet aan, of de algehele verwoesting van de presbyteriaanse kerk werd beraamd; en hij had alle reden te geloven, dat er een zware vervolging op het punt stond te beginnen, waarin hun geloof en lijdzaamheid zwaar op de proef gesteld zou worden. Hij raadde hen aan de burgerlijke overheid zo weinig mogelijk aanstoot te geven en al haar wettige bevelen onmiddellijk en van harte te gehoorzamen; maar hij vermaande hen liever te lijden, dan het verbond te verwerpen, of hun consciëntie geweld aan te doen door de geringste inschikkelijkheid te betonen. Hij verzekerde hen tegelijk dat, indien zij nu leden, zij zich hiernamaals zouden verblijden. God zou iedere zucht gedenken en al hun tranen in Zijn fles bewaren. Hun lijdzaamheid zou de arm van vervolging afmatten. Aldus zouden zij de zegeningen van godsdienstvrijheid aan hun nakomelingen nalaten en indien zij de marteldood stierven, zouden zij in de hemel beloond worden met een kroon des levens.

Na deze vermaning en bemoediging ten afscheid en zijn gemeente wederom aan de zorg des hemels aanbevolen te hebben, kwam hij van de kansel af te midden van het geween van zijn gemeente. Toen hij zich met moeite uit hun midden teruggetrokken had, begaf hij zich met zijn vrouw en kinderen naar zijn huis.

Op de kansel had ds. Bruce zorgvuldig iedere toespeling op zijn gezin vermeden. Zijn gevoelens van droefheid ter wille van hen waren zeer groot. Hij wist, dat zolang als het hem en zijn gezin toegestaan werd rond te dolen onder zijn gemeenten, zij geen gebrek zouden hebben; maar de aanblik van de tijd zei hem, dat hen dit spoedig ontzegd zou worden. Hij zag zijn gezin reeds lijden onder alle boosheden van smaad en armoede.

Over dit onderwerp had hij zelfs tegen zijn vrouw niet durven beginnen. Zij merkte het en wist goed de reden.

Daarom begon zij op zondagavond aldus het gesprek in hun gezellige woonkamer:

"Wees niet zo bedroefd ter wille van ons, lieve James," zei zij. "ik heb in al uw vreugden gedeeld en ik kan ook met u lijden; en dat kunnen deze kinderen ook. Misschien moeten wij aan vele ontberingen het hoofd bieden; maar wij zullen de goedkeuring van ons hart hebben en wij zullen de bescherming van die God hebben op

Wie wij altijd vertrouwd hebben. En wij weten, dat God niet zal toelaten, dat iets op doeltreffende wijze ons kwaad zal doen. Wij zullen uw liefde hebben, mijn lieve James, en wij zullen nog gelukkig zijn in het delen in uw beproevingen en in het verlichten van uw zorgen."

"Liefste Eliza," zei ds. Bruce, "je hebt werkelijk gelijk. God zal onze Beschermmer zijn. Waarom zouden wij aarzelen ons aan Zijn zorg toe te vertrouwen? Ik kon mij gemakkelijk bij deze beproeving neergelegd hebben, maar zonder jou en deze kinderen. Maar waarom zou ik één aanhoudende blik op deze vertroosting werpen, die mijn Meester mij beveelt te verlaten? Hij kan zowel jou als mij beschermen. Onder Zijn leiding zijn wij veilig. Morgen verlaten wij dit huis, dat door een ander betrokken zal worden. Laten wij het zonder klacht verlaten. Wat betekent het dreigen of de gunst van deze wereld voor ons? Wat betekenen haar vreugden of haar moeiten? Onze plicht voor God, onze Schepper en Verlosser doen, Hem liefhebben, eren en gehoorzamen, dat is ons genoeg. Hij zal ervoor zorgen, dat ons geen kwaad zal overkomen."

Hier wachtte ds. Bruce even en ging toen aldus voort: "Maar laat ons met voorzichtigheid handelen, mijn lieve Eliza. Zou het niet goed voor jou en de kinderen zijn voor het ogenblik bij je vrienden de Lanark te gaan wonen? Dan zal jij een vast tehuis hebben en ik weet zeker, dat je goed behandeld zult worden. Wat mij aangaat, ik heb besloten onder mijn gemeente te blijven en iedere gelegenheid aan te grijpen om hun geestelijke belangen te dienen." "Neen, neen," zei z'n vrouw. "Wij zullen jou niet verlaten. Ik ben vast besloten met jou te lijden. Niets dan de dood zal mij van jou scheiden."

"Maar denk aan deze kinderen, lieve Eliza," zei ds. Bruce.

"Zij zijn sterk en gezond," antwoordde zijn vrouw. "U zult zien hoe blijmoedig zij zich liever aan alles zullen onderwerpen dan van jou te scheiden. Wil jij je vader verlaten, Andrew? En jij, Mary?"

"Neen, neen," riepen beiden uit; en schreidend sloegen zij hun handen om vaders hals, opgeschrikt hun moeder te horen spreken over hem te verlaten.

Andrew was thans dertien jaar, een knappe bijdehand uitziende jongen; een stoere knaap op zijn leeftijd met een bos zwart haar en donkere doordringende ogen. Zijn vader was zowel zijn enige vriend als onderwijzer. Hij had al veel geleerd. Zijn aandacht was te allen tijd op iets nuttigs gericht. Zijn ontvankelijk gemoed had snel de gedachten van zijn vader in zich opgenomen. In vroomheid, liefde voor leren en in de beminlijkheid van zijn aard gelek hij op zijn vader; maar zijn geest gaf aanwijzingen van meer dapperheid en oorspronkelijkheid. Hij gaf werkelijk blijk een besluitvaardig karakter te hebben; hij hield vast aan zijn besluiten en volhardde in het najagen van wat dan ook zijn aandacht getrokken had. Kortom, hij was een veelbelovende jongen.

Mary, die nu elf jaar was, bezat met haar blozende wangen en met haar zachte blauwe ogen en een overvloed van gulden krullen, die op haar schouders hingen, alle zorgeloze opgewektheid en onschuldige liefalligheid, die goed opgevoede meisjes in het algemeen op die leeftijd hebben. Reeds vroeg doordrongen van de heiligheid van de godsdienst, scheen de zuiverheid ervan uit haar ogen te stralen. Haar liefde voor haar familieleden was evenredig aan haar tederheid des harten. Haar moeder, haar vader en haar broer een genoeg te doen, hen te horen zeggen dat zij goed gedaan had, maakte haar blij en gelukkig. Nergens had de natuur een schoner en lieflijker plant. En in de afzondering van de afgelegen pastorie zag zij eruit als één van die bloemen, die de reiziger soms tegenkomt in de woestijn, zo schoon dat hij het niet over zijn hart kan verkrijgen haar af te plukken en nochtans haar niet kan achterlaten. Ds. Bruce, die bemerkte dat het overbodig was nog iets te zeggen over het feit, dat zijn

gezin hem zou verlaten, richtte hun aandacht geruime tijd op die waarheden van de christelijke godsdienst, die het best geschikt zijn om ons voor te bereiden op het met vastberadenheid en berusting verdragen van veranderingen en beproevingen. Toen begaf het gezin zich, na zich als gewoonlijk verenigd te hebben in de aanbedding van God, ter ruste.

3. Het verdreven gezin

's Maandagsmorgens vroeg stond het gezin van ds. Bruce op. Na hun weg Gode bevolen te hebben, maakten zij zich klaar hun huis te verlaten. Het huisraad werd onder de burens verspreid, behalve enkele noodzakelijke artikelen voor hun gemak, die naar Braeside, een boerderij, gestuurd werden, die ongeveer vier mijl van het dorp gelegen was in een romantische vallei, waarheen ds. Bruce van plan was te gaan. Spoedig was alles in orde gebracht voor hun vertrek. Langzaam en zwijgend verliet de eerbiedwaardige predikant met Andrew en Mary vóór hem, die elkaar bij de hand hielden, en zijn vrouw naast hem, de pastorie. De twee jonge mensen huppelden blijmoedig voort, heel blij dat zij met hun ouders meegingen. Mevr. Bruce kon niet erg bedroefd zijn, wanneer haar man naast haar liep; en de predikant had zich te goed op deze gebeurtenis voorbereid om veel bezorgdheid te tonen. Nochtans kon hij, noch zijn vrouw, zich weerhouden een traan te laten vallen, terwijl zij de kerk passeerden en de straat van het dorpje opliepen, waardoor hun weg liep. Maar de droefheid van de dorpsbewoners was zeer groot. Zij zagen hun geestelijke leidsman, hun trooster, hun raadgever, hun vriend, in de koude en strengheid van een wintermorgen, met zijn vrouw en kinderen, en op het punt hen te verlaten. Zou hij hen nooit weer op de zondag vergaderen om hun ziel met het water des levens te verkwikken? Zouden zij hem nooit weer van deur tot deur door het dorp zien gaan, terwijl hij de armen steunde, de zieken troostte en allen onderwees? Welke ontberingen zouden deze kinderen en die beminnelijke vrouw die, hoewel geenszins ziekelijk, hen zo teer leek, waarschijnlijk moeten doorstaan? En zou zijn kansel bezet en op zijn huis en gemeente beslag gelegd worden door de een of andere onverschillige vreemdeling, die zich naar de heersende mening schikte? Vervuld van deze droevige gedachten verdrongen alle dorpsbewoners, zowel jong als oud, zich rondom ds. Bruce en zijn gezin. Zo verlangend was iedereen om dichtbij hun geliefde predikant te zijn, dat zij onstuimig voorwaarts drongen en hem dikwijls dwongen te stoppen. Hij smeekte hen hem te verlaten, maar niet voordat zij hem meer dan een mijl uit het dorp vergezeld hadden, kon hij hen ertoe bewegen eraan te denken hem te verlaten.

Hier gaf hij hen allen de hand en vermaande hen alle kwaad uit de weg te gaan. Toen verhief hij zijn stem en zegende hen, terwijl zij daar stonden en hen de tranen over de wangen liepen. Nu vertrok ds. Bruce met zijn gezin en met enkelen, die besloten hadden hem te vergezellen, naar Braeside, terwijl de dorpsbewoners en plattelanders naar hun huis terugkeerden, met een hart vol droefheid en vastbesloten waren liever alles te lijden, dan ook maar de geringste gehoorzaamheid te bewijzen aan de kerkelijke regering, die zo wreed was begonnen. Dat waren velen van de mensen en velen van de predikanten, die de onverstandige politici van die tijd dachten te dwingen tot gehoorzaamheid aan hun regelingen door het geweld van vervolging.

De heer Hill, de boer van Braeside, een eerbare oude vrijgezel, had zijn huis zo geriefelijk mogelijk gemaakt als hij kon voor de ontvangst van de nieuwkomers. Het huis had echter, gelijk de meeste boerderijen in die tijd, slechts twee vertrekken, een keuken en een kamer.

De heer Hill gaf hen de gehele kamer en de keuken hadden zij samen voor hun gebruik. Het traktement, verschuldigd gedurende het voorafgaande jaar, was ds. Bruce onthouden. Het was altijd klein geweest. Hij was zowel van nature als uit principe vrijgevig en welwillend en had daarom geen geld opzij gelegd. Het was duidelijk, dat hij zich thans voor zijn levensonderhoud moest verlaten op de vrijwillige bijdragen van zijn mensen; en hierin waren zij niet terughoudend. Hoewel de heer Hill in staat was en ook gewillig genoeg om het gezin gedurende enige tijd te onderhouden, werd hem

dit niet toegestaan. Er ging nauwelijks een dag voorbij, of sommigen van ds. Bruces gemeente kwamen te Braeside met wat zij konden missen voor hun predikant (want zo beschouwden zij hem nog) en zijn gezin. Aldus hadden zij overvloed van levensbehoeften. De opvoeding van Andrew en Mary ging als gebruikelijk voort. Ds. Bruce preekte op zondag in de huizen van de plattelanders, of in het veld in de openlucht. Mevr. Bruce. was vriendelijker dan ooit voor haar man en bijna even blijmoedig. Andrew en Mary waren gezond en tevreden. Zolang hen werd toegestaan te Braeside te blijven, hadden zij werkelijk over niets te klagen. Ondertussen nam iedere dag de hevigheid van de vervolging toe. Het werd de verdreven predikanten zelfs verboden in het veld in de openlucht te prediken. En het werd de mensen onder zware straffen verboden hen onderdak te verlenen en zelfs hun een stukje brood te geven. Mensen van alle rangen en standen, die zich niet neerlegden bij de tirannie van de tijd, werden van hun huizen verdreven en stierven iedere dag door de hand van de beul.

De hulppredikers, die aan de gemeenten van het westen opgedrongen waren, hadden het erg druk met het aanbrengen van de Covenanters. De ijver en ernstige zeden van de vroegere predikanten waren een voortdurende berisping over de wrede gewoonten en de luie aard van velen van deze profeten van Bag zoals zij niet ongepast genoemd werden; en zij wensten dat voorbeeld, dat zij niet wilden navolgen, uit het gezicht te hebben.

Mr. Macduff, de hulpprediker die in ds. Bruces gemeente gesteld was, was een Hooglander en sprak in werkelijkheid zowel de Engelse als de Schotse taal zo slecht, dat de plattelanders onder wie hij gevestigd was, indien zij hem hadden willen horen, weinig hadden kunnen begrijpen van wat hij zei. Hij was een sterke, jonge kerel en zag er uit als een jager. Hij was even onkundig van boeken en alle soorten van onderwijs als hij onbehoorlijk van karakter was. Hij ging op jacht, ving vogels en dronk met de officieren, die in het dorp gestationeerd waren en deed in werkelijkheid bijna alles, behalve wat een geestelijke betaamde. De gemeenteleden beschouwden hem met afgrijzen en vluchtten van hem weg, zoals zij van een roofdier weggevlucht zouden zijn. Op niet één plaats in Schotland werden de diensten van de hulppredikers goed bezocht; maar de kerk van Macduff was geheel verlaten. Noch dreigementen noch smeekbeden konden zovelen overhalen op zondag samen te komen, dat het op een groep toehoorders leek. En wat misschien op een andere plaats zelden beproefd is, iedere zondagmorgen gingen soldaten door het dorp en dreven een tiental of een dozijn bewoners met de bajonet op het geweer de kerk in, waar zij met gezichten van afkeer en afschuw zaten, terwijl de hulpprediker zeer onbetamelijk de koude en vormelijke dienst van de dag vervulde.

Mr. Macduff had echter overvloed van die hoogmoed, die gegrond is op onkunde; hij was van nature wreed en de goddeloze regering toegewijd, omdat hij alleen kon verwachten door dezulken geduld te worden; hij was gehoorzaam aan iedere verordening van de bisschoppen, omdat hij door hen zijn predikantsplaats behield; bovendien bezat hij een grenzeloze haat tegen de Covenanters, omdat hij wist dat, indien zij het wonnen, hij spoedig afgezet zou worden. Deze eigenschappen maakten hem geschikt genoeg voor het doel, waarvoor zijn meerderen hem voornamelijk bestemd hadden. Dat was de Presbyterianen te kwellen en te vernietigen. Om de hulppredikers te helpen bij het verzamelen van inlichtingen over de plaatsen en de conventikels (geheime samenkomsten) van de Covenanters, werden talrijke spionnen gebruikt. Soms vermengden zij zich met de mensen en deden alsof zij hun ijverige vrienden waren; soms trokken zij door het land in de hoedanigheid van reizende kooplieden en soms namen zij het kled van een herder aan, opdat zij aldus hun ware

hoedanigheid zouden verbergen en daarom openlijker toegang zouden krijgen tot de plannen van de Covenanters. Sharp had grote scharen van deze, verspreid over het land, in zijn dienst. En het is niet verwonderlijk, dat zij overvloed van inlichtingen inbrachten, als wij overwegen, dat velen van hen (de verachtelijksten en nietswaardigsten van de mensen) betaald werden in verhouding tot het getal van de aanklachten, die zij indienden. Deze spionnen waren, zolang als de Covenanters voor zoiets als een gerecht gebracht werden, altijd als getuigen bij de hand, gereed om hen onder ede van alles te beschuldigen.

Twee van deze boosdoeners in dienst van Sharp werden er door Macduff opna gehouden. Iedere dag doorkruisten zij in de een of andere hoedanigheid het omliggende land en keerden altijd met overvloed van inlichtingen terug. Alles werd geloofd, of ten minste voorgewend geloofd te worden, dat zij vertelden. En de soldaten met hen als gidsen, werden uitgezonden om allen, die deze schurken beschuldigden van presbyterianisme, dat in die tijd rebellie genoemd werd, te beroven, gevangen te nemen, te pijnigen of te doden.

Ds. Bruce en zijn gezin deelden in de toenemende onheilen van de tijd. Na gedurende een jaar te Braeside verbleven te hebben, werden zij gedwongen een zwervend leven te gaan leiden; nu eens verborgen in de een of andere schuur, dan eens in de een of andere herdershut en dan weer zonder bedekking blootgesteld aan alle weersgesteldheden. Vooral de dominee en zijn zoon, die hem bijna altijd vergezelde, werden dikwijls gedwongen zich te verbergen in de holen en verlaten valleien van het land. De plaats waarheen zij zich het meest begaven, was een hol aan de oevers van de Ayr, ongeveer vijf mijl boven het dorp. Het was door mensenhand gemaakt in de steile oevers als een schuilplaats in de vroegere benarde tijden van Schotland en was groot genoeg voor vijf of zes personen. De toegang tot deze schuilplaats was via ruwe en moeilijke treden, uitgehouwen in steen; boven de opening, voor het oog verborgen, hingen de verspreid groeiende takken van de berk en de hazelaar, die wortel geschoten hadden in de zandsteen van de rots. Twee of drie eenvoudige stoelen, enig stro en wat dekens vormden het huisraad van het hol. Hier verborgen ds. Bruce en Andrew, en ook mevr. Bruce en Mary zich dikwijls; hierheen kwamen de plattelanders van het omliggende land met voedsel voor hun eerbiedwaardige predikant en zijn gezin en om in ruil onderwijs, raad en troost te ontvangen.

Dit gaf ds. Bruce hun met alle voorzichtigheid van een verstandig man en met alle ernst van een oprecht christen. Hij vermaande hen al hun vertrouwen op God te stellen; om met gepaste blijmoedigheid de zware beproevingen, waaraan zij blootgesteld waren, het hoofd te bieden. Hij zei hen te bedenken hoeveel Christus geleden had toen Hij in de wereld was en met welk een kalmte en berusting Hij alles verdroeg. Hij waarschuwde hen voorzichtig te zijn om te trachten iets tegen de regering te doen; wel wetend, hoezeer hij ook de achterhaalde leer van geweldloosheid mocht verachten, dat de Covenanters, beroofd als zij waren van de voornaamste leiders van hun partij, die grotendeels in de gevangenis zaten, geen weerstand konden bieden aan hun verdrukkers, geholpen door een sterke militaire macht. Hij gaf hun de raad lijdzaamheid en hoop tegenover de zwaarden van hun vervolgers te stellen en verzekerde hen, dat God ten laatste te hunnen behoeve tussenbeide zou komen. En bovenal troostte en bemoedigde hij het hart van de arme, opgejaagde, dakloze plattelanders door dikwijls hun hoop te richten op de vergeldingen der onsterfelijkheid. Ook deed hij de uitwerking van zijn onderwijs niet teniet door zijn eigen voorbeeld. Het volgende gesprek, dat op zekere avond plaats vond in het eenzame hol, zal aantonen hoe moedig het vervolgte gezin zijn lot droeg.

De avond, waarop wij gezinspeeld hebben, was aan het einde van de herfst. De predikant zat met zijn vrouw en kinderen in het hol. Op de grond brandde een smeulend vuur en verlichtte de eenvoudige woonruimte half (men hoorde de Ayr in zijn bedding vol kiezelstenen ruisen), de wind floot in de ingang van het hol en blies het afgevallen blad naar binnen, dat over de grond ritselde en de bliksem verlichtte nu en dan kortstondig het eenzame verblijf.

Mary zei tot haar broer: "Herinner je je hoe fris en schoon deze bladeren in de zomer waren?" terwijl zij een blad oppakte, dat de wind door de verblijfplaats deed ritselen. "Herinner jij je hoe wij ze bekeken, terwijl ze zich uitspreidden en de opening van het hol overschaduwden?"

"Zij waren erg mooi," zei Andrew, "en hielden de wind uit het hol, maar hun tijd is voorbij en wij zullen ze niet meer groen zien,"

"En waaraan behoort dat je te doen denken?" zei mevr. Bruce, "Behoort het je niet te doen denken aan de voorbijgaande aard van alle aardse dingen? Wij vallen allen af als een blad; wij worden afgesneden en verdorren als het gras. Maar het blad hangt tot de herfst aan het takje en valt niet voordat het verdroogd en verdord is van ouderdom. Lieve kinderen, wij kunnen afgesneden worden in het midden van onze dagen, maar misschien moeten wij spoedig sterven door de hand van geweld. Zijn jullie, lieve kinderen, bereid alles te lijden voor Christus? Klagen jullie, dat jullie van jullie huis verdreven zijn om onderdak te zoeken in zo'n plaats als deze om Zijntwil?" "Ik ben hier even gelukkig, als toen wij in het dorp woonden," zei Andrew, "Mijn vader en u hebben mij geleerd op mijn plicht voor God te letten als het doel van mijn leven en ik ben vastbesloten, vertrouwend op Zijn genade, liever alles te lijden, dan mij daaraan niet te houden. Ik weet, dat Hij mij kracht zal geven om te doen, wat Hij mij voorgeschreven heeft,"

"Ja," zei Mary, die geen vreemdeling van de Bijbel was, "Zijn genade zal ons genoeg zijn. Ik weet wat Hij zegt: "De HEERE is nabij allen, die Hem aanroepen, allen, die Hem aanroepen in der waarheid. Hij hoort hun geroep en verlost hen,"

"Ja," zei mevr. Bruce, terwijl haar man een traan stortte, toen hij zijn kinderen aldus hoorde spreken. "Ja, indien jullie geen vertrouwen in jezelf stelt, indien je gelooft in de Heere Jezus Christus, dan zal Hij je standvastigheid en kracht geven alles te lijden om Zijntwil. Die Verlosser, Die alle macht bezit in hemel en op aarde zegt: "Zo wat gij van den Vader begeren zult in Mijn Naam, zal Hij u geven."

"Welgelukzalig zijn allen, die op God vertrouwen," zei ds. Bruce, die inging op het gesprek, terwijl hij een blik van onuitsprekelijke vreugde op zijn gezin wierp, "Welgelukzalig zijn allen, wier God de HEERE is, wat hun uiterlijke omstandigheden ook zijn. Het is waar, wij zijn verdreven van het bezit van deze wereld; maar wij hebben daarom minder om ons af te brengen van het pad der heiligheid. Wij worden blootgesteld aan beproevingen; maar door Zijn zegen zullen ze ons des te spoediger voorbereiden op de genieting van Zijn onmiddellijke tegenwoordigheid. Wij worden blootgesteld aan de winden van de nacht; maar onze ziel schuilt onder de vleugelen van de Allerhoogste. Onze vijanden zijn sterk en bovenmate woedende tegen ons. Maar Hij, Die voor ons is, is sterker dan zij die tegen ons zijn. Die bliksemen, die de nacht verlichten, zijn de bliksemen Gods; zij zeggen tot Hem: Hier zijn wij; en zij kunnen op Zijn bevel de hoogmoed van de goddelozen in het stof doen wonen. Gelijk Zijn macht alvermogen is om jullie te beschermen, mijn lievelingen, alzo is Zijn liefde oneindig. Zij gaat alle kennis te boven. Wij zijn verzonken in de overdenking van Zijn verbazingwekkende liefde, geopenbaard in onze verlossing door Zijn Zoon. Hij heeft Zijn geliefde Zoon voor ons, walgelijke en ellendige zondaars, overgegeven. Hij zal voorzeker niets toelaten, dat ons werkelijk kwaad kan doen. Behoren wij dan

onze plicht voor Hem niet te doen? Zwaarder lijden wacht ons misschien, mijn lievelingen. Maar laten wij altijd op God vertrouwen; laten wij ons oog op het beloofde land hebben, de woning des levens en der onsterfelijkheid; en laat ons lijden zonder klagen. O, mijn lievelingen, mogen wij allen in deze moeilijke tijd zo geloven en zo doen, dat wij ons beproefd mogen bevinden, wanneer de mensen ten slotte geoordeeld zullen worden. Indien er iets zou gebeuren, dat ons zou scheiden, laten wij dan onze voeten hemelwaarts richten, waar wij elkaar zullen ontmoeten om niet meer te scheiden. Onze kerk is nu naar de woestijn verdreven. Het bloed van haar mensen stroomt over het schavot; hun gekerm wordt gehoord in de woestijn. Maar God heeft haar niet verlaten; zij zal nochtans haar stem verheffen met vreugde en met de handen klappen van blijdschap des harten.

Wij kunnen wel gestorven zijn, mijn lievelingen, voordat de tijd van haar treuren eindigt; maar door blijmoedig te lijden, zullen wij onze plicht vervuld hebben; wij zullen ons loon krijgen en als onze kerk haar droevige harp van de wilg neemt en haar afstemt op de melodie van vreugde in de vredige tempel, zal onze nagedachtenis niet vergeten zijn."

Toen ds. Bruce aldus gesproken had, knielde hij met zijn gezin neer in het hol en smeekte voor hen de zegen af, ja, het eeuwige leven. En dan had u de lofpsalm kunnen horen, die zijn heilige melodie vermengde met de windvlaag van de nacht.

4. Het bedroefde gezin

Vier jaar was er nu voorbijgegaan sinds ds. Bruce en zijn gezin uit hun geriefelijk huis verdreven werden. Maar hoewel velen van zijn gemeente in de gevangenis geworpen, of verbannen waren, de wreedheden van marteling verdragen hadden of op het schavot gestorven waren en hoewel zijzelf dikwijls ternauwernood ontkomen waren aan de waakzaamheid van hun wrede achtervolgers, was nochtans niemand van hen in hun handen gevallen. De tijd was echter niet ver meer weg, dat zij de wreedheden van de vervolging heviger zouden gevoelen. Op een zondagavond in de maand september verlieten ds. Bruce, zijn vrouw en de kinderen het hol om enigen van zijn gemeente te ontmoeten in een onherbergzaam dal in de omgeving, waar hij zou preken. Toen zij op de bestemde plaats aankwamen, waren er ongeveer een twintigtal mensen vergaderd; sommigen van hen stonden, sommigen gingen op het koude gras zitten, terwijl ds. Bruce plaats nam bij een grote steen, waarop hij de Bijbel liet rusten en de volgende verzen van Psalm 23 voorlas, of liever opzei, want het was een donkere avond.

*Mijn Herder is de Heere God;
In Hem is al mijn lust.
In groene weiden voert Hij mij,
Aan wateren der rust.
De Heer' verkwikt mijn matte ziel;
Hij doet mijn voeten gaan
In 't spoor van Zijn gerechtigheid,
Terwille van Zijn Naam.
En ga 'k door 't diepe doods ravijn,
Geen vrees verbijstert mij;
Uw stok en staf zijn mij tot troost,
Gij Zelf zijt mij nabij.*

Na het zingen van deze verzen zond ds. Bruce een vurig gebed op tot de troon der genade. Toen zei hij zijn tekst op uit dezelfde Psalm, die gezongen was, "Al ging ik ook in een dal der schaduw des doods, ik zou geen kwaad vrezen, want Gij zijt met mij; Uw stok en Uw staf, die vertroosten mij."

Dit troostrijke gedeelte verduidelijkte hij door aan te tonen hoe zij die vertroost werden door de stok en de staf van de Almachtige, geen kwaad behoeften te vrezen. Deze stok en staf, zei hij, waren niet minder dan de oneindige liefde en wijsheid en macht van God, werkzaam in de bewaring van de rechtvaardigen. Deze waarheid verduidelijkte hij grondig. Wij zullen ons echter tevreden stellen door het laatste gedeelte, van de verhandeling te geven.

"Indien wij dan de liefde, de wijsheid en de kracht Gods hebben, werkzaam in onze bescherming," zei de vurige prediker, "wat hebben wij dan te vrezen van de wreedheden van mensen, de haat van de boze geesten, of de verschrikkingen van de dood zelf? Zijn liefde vervult ons hart met onuitsprekelijke vreugde en geeft ons de zekerheid van de leiding van Zijn wijsheid en de albeschermende bedekking van Zijn almachtige kracht.

Indien wij ons onder de leiding van onze eigen wijsheid moesten verzetten tegen de kuiperijen van de wereld, zouden wij weldra verward zijn in haar strikken en in de kuil vallen, die voor ons verderf gegraven is. Maar om ons te leiden door iedere schrede van deze aardse reis, om ons door iedere schrede van het donkere dal des doods te leiden, hebben wij de oneindige wijsheid Gods, die alles helder voor ogen staat in de

natuurlijke en morele wereld, in hemel en op aarde, in tijd en in eeuwigheid. De scherpzinnigste geest, die ons verderf in de wanhoop van de put des afgronds beraamt, wordt opgemerkt door onze God, en ook die gebruikte middelen die nooit falen in hun werking, om zijn plannen tegen ons te verijdelen. Hij slaat alle samenzweringen van menselijke wijsheid tegen ons gade en verandert de best beraamde plannen van hun boosheid tot nut van Zijn volk. "De koningen der aarde stellen zich op, en de vorsten beraadslagen te zamen tegen den HEERE en tegen Zijn Gezalfde." Maar Hij, Die in de hemel woont, lacht; de Heere bespot hen, Hij werpt een blik van Zijn alles doorgrondend verstand door alle verschillende werkingen van het natuurlijk en zedelijk wezen. Hij ziet de moeilijkste en meest verborgen werkingen. En de wijsheid van de verstandigste macht, die niet handelt door Zijn leiding, schijnt Hem de dwaasheid der zotten te zijn.

Maar hoe vurig de liefde van God voor Zijn kinderen ook mocht zijn, hoe vooruitziend ook Zijn wijsheid, indien er een wezen was dat Zijn macht kon weerstaan, zouden wij nog niet veilig zijn. Maar onze Vader bezit alle middelen van oneindige macht. In de HEERE HEERE is een eeuwige rotssteen. Hij heeft alles geschapen. Zijn almachtige arm onderhoudt alles. Wend uw ogen naar de sterren, die door de gescheurde wolken neerkijken; het groot getal der sterren hangt aan de gordel van Zijn kracht, en ze richten al hun omwentelingen naar het bevel van Zijn wil. Hij brengt de Mazzaroth voort op haar tijd en leidt de Wagen met zijn kinderen. Hij stilt het woeden der baren en de hevigheid van de storm vermindert door het fluisteren van Zijn woord. En zal een ander van de wezens, die Hij geschapen heeft, de geesten der duisternis, of de wormen van Zijn voetbank, in trotse weerspanning tegen Hem opstaan en trachten het volk, dat Hij liefheeft, het volk voor wie Hij Zijn Zoon gegeven heeft, uit Zijn hand rukken. Bracht het leger van Farao of van Sanherib iets zegevierends tot stand tegen Zijn kinderen? Tastten de krachtige en boosaardige handelingen van de satan het leven van Job aan? Neen, vrienden. In de achting van onze God is de sterkte van de mens minder dan zwakheid; de stouthartigste van de geesten der hel beeft bij het horen van Zijn stem en wordt vastgehouden in de banden van Zijn macht.

Deze God, vrienden, is onze God. Dit alwijze, almachtige Wezen heeft gezworen bij de eeuwige Godheid, dat hij die volhardt in goed doen, die de goede strijd des geloofs strijdt, de overwinning over al zijn vijanden zal bezingen, en heerlijkheid, eer en onsterfelijkheid zal erven. Wij worden vervolgd, vrienden; misschien moeten wij spoedig ons leven afleggen. Maar laat ons leunen op de stok en de staf van onze Verlosser; en wat ook de vaardigheid van de vindingrijkheid van de mens tegen ons is, ze zal tot ons voordeel zijn; en welke vorm de dood ook mag aannemen, wij zullen hem aanschouwen ontdaan van zijn verschrikkingen. O, vrienden, laat ons doen wat de Bijbel ons als onze plicht geleerd heeft; laten wij onze consciëntie geen geweld aandoen; en wat hier misschien ook voor ons bepaald is, wij zullen tenslotte het welkom van onze Vader en Verlosser hebben in de eeuwige woningen,"

Toen ds. Bruce zijn preek beëindigd had, zo goed bedoeld om het hart van zijn toehoorders te bemoedigen, maakte hij van de gelegenheid gebruik om in 't kort te spreken over de tijd, waarvan wij de hoofdinhoud zullen vermelden.

Het was gemakkelijk te zien, zei hij, dat de Presbyterianen nochtans met nog groter gestrengheid vervolgd zouden worden, dat de vervolgers hun eerzucht en hebzucht wensten te bevredigen met de buit van de Covenanters; en het was moeilijk te zeggen hoe ver deze hartstochten hen zouden brengen. Het was gedurende verschillende regeringen het werk van de Stuarts geweest, merkte hij op, het kerkelijk oppergezag in Schotland in handen te krijgen. Zij waren tot hiertoe teleurgesteld en hij twijfelde er

niet aan, of dat zou nog gebeuren. "Dat verdwaasde geslacht," vervolgde hij, "schijnt zijn eigen ondergang te verhaasten."

En de eerbiedwaardige predikant liet een traan vallen, terwijl hij dacht aan de ongeneeslijke dwaasheid van dat huis. Hij kon het begrijpen, dat het volk genoeg kreeg van verdrukking en zeer zeker zijn vrijheden zou verdedigen. Onderdrukking zou zichzelf zoals gewoonlijk door haar eigen wreedheden vernietigen. Maar voorlopig moest die lijdzaamheid en hoop hun steun zijn; wanneer ze daartoe niet in staat waren, zou alles wat zij tegen hun verdrukkers waagden, hun toestand alleen ondraaglijker maken; zodat voorlopig bereidwillige onderwerping aan alles, wat de consciëntie geen geweld aandeed, en geduldige verdraagzaamheid van die boosheden die hen toebedeeld werden, door de zegen van God tenslotte zeer zeker hun en hun kinderen de zegeningen van burgerlijke en godsdienstige vrijheid terug zouden geven.

Dat waren de opvattingen van deze man op wiens hoofd de verdwaasde regering van de tijd een prijs gezet had, als een oproerling; en dat waren de opvattingen van velen van die helden van het covenant, die sommige geschiedschrijvers voorstellen als de idealistische en fanatieke leiders van een idealistische en fanatieke sekte. Wij durven niet zeggen, dat de opvattingen van alle Covenanters even gematigd en rechtvaardig waren als die van ds. Bruce. Onder een groot aantal zullen er altijd zwakke en onstuimige geesten zijn; en onder zwaar lijden zullen zij tot buitensporigheid gedreven worden. De kwaadspreekers van de Covenanters behoorden te bedenken, dat niemand van hen een slecht onderdaan werd, totdat verdrukking hen wanhopig gemaakt had; en dat, indien sommigen van hen later niet erg verstandige opvattingen aannamen aangaande de burgerlijke regering, de grote groep van Presbyterianen die in die tijd leed, even weinig van hun ideëen goedkeurde als hun vervolgers. De kleine gemeente had zich weer verenigd in een psalm en de predikant stond juist op het punt hen te laten gaan met de zegen, toen zij plotseling paardengetrappel hoorden en een aantal dragonders zagen, die zich snel met brandende fakkels in de hand in hun richting bewogen. Daar zij op zo'n uur en zo'n plaats geen overrompeling verwacht hadden, hadden zij nagelaten wachtposten uit te zetten. Een kleine hoogte, die de soldaten tussen hen en het conventikel hielden (wat hun door de spionnen geleerd was, die optraden als hun gidsen), had voor hen het licht van de fakkels verborgen, totdat de dragonder bijna vlakbij de kleine vergadering waren. Kort als de tijd was voor dat de soldaten hen zouden bereiken, vluchtten zij een moeras in, waar zij gelukkig dichtbij waren. De zachte grond verhinderde de achtervolging van de ruiters. Maar toen de bevelvoerend officier, die van nature wreed en bloeddorstig was, zag dat zij waarschijnlijk zouden ontkomen, gaf hij (boos om het verlies van zijn prooi) zijn mannen bevel direkt hun karabijnen af te schieten op de vluchtende mensen. Zonder te wachten om de uitkomst van zijn bevelen te onderzoeken, keerde hij om en reed weg. Verscheidene mensen waren gewond, maar mevr. Bruce had een dodelijke wond ontvangen.

"Ik ga sterven," zei zij, terwijl haar man haar in zijn armen opving om haar voor vallen te behoeden. "Ik ben dodelijk gewond. Ik moet je verlaten. O, mijn lieve man. Ik laat deze kinderen aan jouw zorg over. Ik laat u allen over aan de zorg van mijn God."

Zij trachtte nog meer te zeggen, maar de dood was te dichtbij. Zij wierp een blik op haar zoon en dochter, sloeg haar handen krampachtig om haar man heen en blies in zijn armen de laatste adem uit. Gedurende enige tijd hield ds. Bruce haar teder in zijn armen en stond sprakeloos en onbeweeglijk. Andrew schreide niet, maar wierp zich op de grond in zijn grote, stille smart. Mary gilte en greep het bloedige lijk van haar moeder vast, terwijl de plattelanders zich rondom hen verzamelden en in stilte weenden.

Het duurde enige tijd, voordat iedereen zichzelf weer genoeg meester was om te spreken. Andrew, wiens sterke geest hem niet toestond zich lang over te geven aan vruchteloze droefheid, was de eerste om de treurige stilte te verbreken.

"Vader," zei hij, "laat ons nu overwegen wat wij het beste kunnen doen. Wij kunnen hier niet blijven."

Bij deze woorden van zijn zoon legde ds. Bruce, die zich wat herstelde, het bloedige lijk op de heide en hief zijn handen op naar de hemel en zei op een toon van berusting: "De HEERE heeft gegeven en de HEERE heeft genomen; de Naam des HEEREN zij geloofd."

Na een korte beraadslaging werd besloten het dode lichaam naar een naburige hut te dragen. Om de beurt helpend bij het dragen van het lijk, gingen zij over de onderbroken moerassen naar de overeengekomen plaats. Bij hun aankomst moesten zij eerst besluiten waar het lichaam begraven zou worden.

Ds. Bruce wenste bij de begrafenis aanwezig te zijn, maar dit kon niet indien zij het stoffelijk overschot van zijn vrouw op het dorpskerkhof begroeven; want hij zou zeker gevangen genomen worden, indien hij zo in het openbaar verscheen. En nochtans geloofde hij, dat het enigszins oneerbiedig zou zijn haar op de heide te begraven.

"Het doet er niet toe," zei Andrew, toen hij de aarzeling van zijn vader bemerkte. "Het doet er niet toe waar ons lichaam rust. Er is geen uitnemendheid van plaats in het graf. Maakt het enig verschil voor mijn moeder, waar wij haar stof neerleggen? God zal Zijn oog erop hebben en de engelen zullen de plaats in ere houden. Wat mij aangaat, zou ik (indien ik moest kiezen) ten laatste liever in het eenzame dal van het heideveld begraven worden, dan te midden van de bespotting van het prachtvertoon van een begrafenis en het hebben van een marmeren gedenkteken om mijn lof te vermelden."

"Je hebt gelijk, mijn zoon," antwoordde zijn vader. "Het graf is voor de rechtvaardigen een rustbed. Hun lichaam rust in hope en het doet er niet toe, waar zij liggen."

Er werd nu besloten, dat het stoffelijk overschot van mevr. Bruce de volgende avond begraven zou worden; de vastgestelde plaats om het ter ruste te leggen, was dichtbij de plaats waar zij neergeschoten was.

Toen zij aldus besloten hadden en na samen gebeden te hebben met de enkelen, die treurden en ds. Bruce naar de hut vergezeld hadden, trok hij zich met een bedroefd hart terug in het hol; want er werd zo'n jacht op hem gemaakt, dat hij zelfs geen nacht in deze afgelegen hut durfde te blijven. Mary weigerde haar moeders lijk te verlaten en Andrew bleef om zijn zuster te beschermen en te troosten. De volgende avond keerde ds. Bruce terug naar de hut. Ongeveer twintig plattelanders hadden zich verzameld. Een eenvoudige kist was klaargemaakt. En onder dekking van de nachtelijke duisternis bewoog de treurige stoet zich langzaam voort naar de plaats van de begrafenis. Hier en daar schitterde een eenzame ster en bescheen de droevige gezichten van de treurenden. Ds. Bruce hoorde het droefgeestig geluid van de wind, die zich nu en dan over de heide verhief, gelijk de tonen van de een of andere droevige profetie, die hem en zijn gezin de komst van nog meer verdriet en ellende aankondigden. Toen de stoet bij de plaats van de begrafenis kwam, die dicht bij de plaats lag waar mevr. Bruce was gedood, werd er een graf gegraven, waarin de kist werd neergelaten en de aanwezigen dekten hem toe, terwijl ds. Bruce en zijn kinderen de koude aarde natmaakten met hun tranen, die nu haar voor hun ogen verborg, die hun ziel het dierbaarste was. Er is blijdschap in smart, wanneer de vrede woont in het hart van de bedroefden. Zij waren niet bedroefd als degenen, die geen hoop hebben. Ds. Bruce veegde een traan weg uit zijn ogen en sprak aldus tot de plattelanders, die hun tranen niet konden inhouden, terwijl zij rondom het graf stonden en ernaar keken.

"Weent niet, geliefde vrienden," zei de berustende man, "zij heeft het hare gedaan. Zij had haar God lief en diende Hem en nu heeft Hij haar tot Zich genomen. Gelukzalig zij, die aldus uit de boosheden van de wereld weggenomen worden. Hoewel wij gedwongen zijn in de duisternis van de nacht ons laatste werk aan haar te doen en wij geen marmeren gedenkteken opgericht hebben om haar nagedachtenis te vermelden, zal zij in de hemel in ere gehouden worden.

Laten ook wij bereid zijn om in het graf gelegd te worden. Indien wij hiervoor op gepaste wijze gereed zijn, doet het er niet toe wanneer of op welke wijze wij sterven. Hoe vlugger wij het huis van onze Vader bereiken hoe beter. Maar wij moeten onze tijd uitdienen, gelijk de ware krijgsknechten van Jezus Christus. Wij moeten niet klagen, dat Hij ons zo lang van huis doet blijven. Hij weet het het beste om ons thuis te halen om te rusten. Laat ons in Zijn kracht de goede strijd des geloofs strijden. Laten wij ons zorgvuldiger dan ooit onthouden van de schijn des kwaads. Laten wij ons geheel aan God toewijden. Laten wij, vrienden, bereid zijn te sterven, zodat wanneer ons aardse huis dezes tabernakels gebroken wordt, wij gelijk alle rechtvaardigen een gebouw van God hebben, een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen."

Toen de predikant aldus gesproken had, nam hij afscheid van de plattelanders en keerde met Andrew en Mary terug naar het hol.

5. Het vervolgte gezin

Intussen had er in het zuiden van Schotland een voorval plaats, dat de toestand van de Covenanters ondraaglijker maakte. De vervolgers hadden in die streek een arme, oude man een zware boete opgelegd. Hij kon die niet betalen en daarom bonden de soldaten hem en sleepten hem zonder op zijn smeekbeden en tranen te letten naar de gevangenis, toen een handjevol plattelanders, die zich rondom hen verzameld hadden en medelijden met de oude man hadden en verontwaardigd waren over de wreedheid van zo'n handelwijze, de soldaten krachtig aanvielen en de gevangene bevrijdden. Zich bewust, dat geen vergeving voor deze daad verwacht kon worden, grepen zij naar de wapens om zich te verdedigen. Hun aantal, in het begin klein, nam spoedig toe tot bijna twee duizend man. In de gloed van hun ijver besloten zij naar Edinburgh op te rukken om de regering te dwingen hun grieven te herstellen. De wijzen en verstandigen onder hen zagen het onverstandige van deze poging in en beproefden alle middelen om hun vrienden van hun voornemen af te brengen. Zij wezen op de sterkte en de discipline van de strijdkrachten van de koning en op hun eigen gebrek aan wapens en discipline en op de onmogelijkheid bekwame bevelhebbers te verkrijgen, daar de vooraanstaande leiders van hun partij in het westen, òf opgesloten, òf het land uitgevlucht waren. Zij vermaanden hen, liever uiteen te gaan en een bescherming te zoeken tegen de wreedheid van hun verdrukkers in de vlucht en in het zich verbergen, dan aldus onvoorbereid als zij waren een zekere ondergang tegemoet te gaan. Bovendien verzekerden zij, dat het meer bestaanbaar zou zijn met de geest van het christendom toch nog een matiging van hun lijden trachten te verkrijgen door een smeekschrift en een smeekbede.

Niettemin zette de schare haar opmars naar de hoofdstad voort, bevreesd om die wapens neer te leggen, die zij eenmaal opgenomen hadden, en aangemoedigd door enige minder verstandige predikanten. Dit was juist de zaak, waarop de regering die hen vervolgte, het gemunt had. Zij wenste het een of ander betere voorwendsel te hebben dan zij nochtans hadden om de Presbyterianen te beroven en te gronde te richten. Dikwijls had ze door haar geheime afgezanten getracht de een of andere opstand uit te lokken. Dit had nu haar eigen wreedheid teweeggebracht. En een groep, die op zijn hoogst nooit meer dan uit twee duizend man bestond en die de wapens opgevat had zonder enige voorafgaande organisatie of afspraak, werd door de berichten van de verdrukkers vergroot in een algemene en vooraf overeengekomen opstand van het gehele westen.

De uitkomst van deze opstand is bekend. Nadat zij de omgeving van Edinburgh bereikt hadden en door vermoeidheid of vrees verminderd waren tot minder dan de helft van hun eerste aantal en niets tot stand gebracht hadden om hun toestand te verbeteren, keerden zij vreedzaam door de Pentland Hills naar huis terug, toen zij achtervolgd en overvallen werden door Dalziel, in die tijd bevelhebber van de koninklijke strijdkrachten in Schotland. Zij vochten gedurende enige tijd met meer moed dan van mannen in hun hopeloze toestand verwacht kon worden; maar door een groep soldaten uit een andere streek, die achter hen kwam, werden zij in verwarring gebracht en op de vlucht gedreven. Vijftig man werden gedood op de plaats, waar sindsdien een erg passend monument tot hun nagedachtenis opgericht is; sommigen vielen in de achtervolging en een aanzienlijk aantal werd gevangen genomen. Dezen werden zonder enige genade behandeld. Tien van hen werden op hetzelfde schavot terechtgesteld en hun hoofden en handen naar Lanark overgebracht, waar zij in het voorbijgaan het verbond vernieuwd hadden. Behalve dezen, werden velen naar het westen van het land overgebracht en voor hun eigen deur terechtgesteld.

De vervolgers hadden nu, zoals wij reeds vermeld hebben, het voorwendsel dat zij wensten. Zij aarzelden niet over te gaan tot de meest ongehoorde en onmenselijke wreedheden. Dalziel en Drummond, die nu de bevelhebbers van de gewapende macht in het westen waren, voegden de ruwheid van de Moskovieten (in wier dienst zij enige tijd geweest waren) bij de koele en onverzettelijke wreedheid, die de vervolgers in het algemeen kenmerkte. In ieder dorp werden dragonders gestationeerd en zelfs de gewone soldaten hadden volmacht allen, die weigerden de eed van trouw aan de regering af te leggen, zonder enige vorm van proces neer te schieten. Nergens waren de arme verstrooide leden van Schotlands kerk veilig voor het nauwkeurig zoeken van hun vijanden. De verdreven predikanten werden vooral met onverminderde ijver achtervolgd en onder dezen werd op niemand met groter verlangen jacht gemaakt dan op ds. Bruce.

De hulpprediker, Mr. Macduff, die ds. Bruce was opgevolgd, had een hekel aan alle Covenanters, maar haatte ds. Bruce met de meest bittere haat. Hij beschouwde deze eerbiedwaardige man, van wie hij wist dat hij zich nog schuil hield in de gemeente, als de voornaamste oorzaak, dat de mensen in die streek zich niet schikten in de vastgestelde vorm van eredienst. De dorpsbewoners waren soms ook dapper genoeg zijn karakter tegenover dat van hun vroegere predikant te stellen, zelfs waar hij bij was. Deze dingen waren voldoende, een onkundig en wreed mens, zoals Mr. Macduff was, te prikkelen tot een onverzoenlijke wrok tegen ds. Bruce. Hij besloot hem te laten doden. Nacht en dag waren de twee spionnen, die de hulpprediker er nog op nahield, op zoek naar hem; en hun zoeken was des te vlijtiger, daar de regering niet alleen een aanzienlijke beloning voor zijn arrestatie uitgelooft had, maar Mr. Macduff had hun een flinke som beloofd, indien zij hem enige inlichtingen verschaften hoe deze man gevangen genomen kon worden.

Ds. Bruce was, hoewel hij zelden de grenzen van zijn vroegere gemeente verliet, echter nog steeds aan hun vlijtig zoeken ontkomen. Hij was zo geacht en geliefd onder de plattelanders, onder wie hij ronddoelde, dat zij blijmoedig hun eigen leven gewaagd zouden hebben om de ontsnapping of verberging van hun predikant te bewerkstelligen. En wat zeer verbazend was, zodanig was de getrouwe geheimhouding van de bewoners van de plaats aan wie het alleen bekend was dat, hoewel ds. Bruce gedurende verscheidene jaren het hol tot zijn veelvuldig verblijf gemaakt had, het nooit door zijn vijanden ontdekt was. Ten slotte had er een voorval plaats, waardoor de vervolgers hoopten de arrestatie van ds. Bruce te bewerkstelligen. Andrew had op een zekere middag zijn vader en Mary in het hol verlaten om zich, gelijk hij vaak deed, te vermaken met een praatje met een herder, die zijn kudde vlakbij hoedde. Hij was echter nauwelijks een halve mijl van het hol verwijderd, toen een groep soldaten met Macduff hem plotseling overviel. Zij waren uit geweest, naar wij geloven, voornamelijk met het doel om wild gevogelte te doden; maar tegelijkertijd eisten zij van iedereen, die zij tegenkwamen, de eed af te leggen, een eed waardoor de partij die zwoer, het verbond verloochende, de koning als het hoofd van de kerk erkende en onderwerping aan de bestaande kerkelijke orde beloofde. Andrew weigerde zonder aarzeling mee te werken. Overeenkomstig de wetten, of liever overeenkomstig de wetteloosheid van de tijd, gaf deze weigering de soldaten volmacht de jongeman op staande voet dood te schieten. Maar hoewel zijn kleding die van een plattelanders was, merkten zij zowel zoiets voornaams en opvallends op in zijn gezicht als in de wijze waarop hij sprak, dat het hen onmiddellijk deed vermoeden, dat hij wel eens de vermomde zoon van de een of andere heer van stand kon zijn, van wie ze nuttige gegevens konden loskrijgen, of om wiens wil een flinke som geld afgeperst kon worden.

Door deze overwegingen overgehaald, zijn leven voor 't ogenblik te sparen, leidden zij hem als een gevangene naar het dorp. Op hun weg daarheen trachtten zij herhaaldelijk achter zijn naam te komen, maar Andrew wist wel, dat indien zij eenmaal wisten wiens zoon hij was, hij dan geen kans had te ontkomen zonder zijn vader te verraden en daarom zorgde hij ervoor die te verbergen. Toen zij echter het dorp bereikten, verzamelden de dorpsbewoners zich rond hen om de gevangene te zien; en de zoon van hun geliefde predikant ziende, vielen zij met de meest bittere verwensingen de soldaten aan, terwijl zij riepen dat het oordeel van de hemel hen treffen zou en tegelijkertijd schreeuwden: "Zullen jullie de zoon van onze geliefde predikant vermoorden? Zijn vrouw hebben jullie reeds vermoord en is jullie wreedheid nog niet verzadigd?"

Toen Mr. Macduff deze woorden: "De zoon van onze predikant", hoorde, keek hij naar Dalziel, die zelf van de partij was en zei met een glimlach van wrede voldoening: "Wij komen vandaag met een flinke buit thuis. Wij zullen nu op het spoor van de oude vos komen."

Nu vroeg Dalziel aan Andrew, of hij de zoon van de oproerling ds. Bruce was, want zo noemde hij deze zachtmoedige en vreedzame dienstknecht van Jezus. Vrijmoedig antwoordde Andrew: "Ik ben de zoon van ds. Bruce."

Dit korte antwoord en de gelaatsuitdrukking, waarmee het uitgesproken werd, overtuigde Dalziel, dat zij met een jongeman te doen hadden, uit wie zij waarschijnlijk met hardheid niet veel zouden loskrijgen. Zij sloten Andrew nu op in de kerk, die gedurende enige tijd meer gebruikt was als gevangenis dan als bedehuis. Na een wacht geplaatst te hebben, trokken zij zich terug om te beraadslagen hoe zij het beste inlichtingen over ds. Bruce uit zijn zoon zouden kunnen loskrijgen.

De wrede Macduff wilde onmiddellijk overgaan tot pijnigen, maar Dalziel, die beter Andrews moed waargenomen had, besloot hem door zachte middelen te verhoren. Dus keerde hij terug naar de jongeman en sprak hem op de volgende manier aan: "Je weet, dat je met het weigeren de eed af te leggen," zei Dalziel, "overeenkomstig de wetten van je land, je leven verbeurt; en je kon zonder verder uitstel terechtgesteld worden. Maar wij wensen daartoe niet over te gaan. Je verschijning heeft je onze achting bezorgd en wij wensen vurig de strengheid van de wet in jouw geval te matigen. Maar wij zijn hiertoe niet gemachtigd zonder enige onderwerping van jouw kant. Wij zullen, hoe dan ook, niet van je eisen de eed af te leggen, aangezien het je zo onaangenaam schijnt. Indien je ons slechts vertelt hoe wij je vader kunnen vinden, kun je je vrijheid krijgen en je hoeft niet bang te zijn voor het leven van je vader. Het is waar, hij heeft zich bij de regering berispelijk gemaakt, maar wij beloven dat zijn leven geen gevaar zal lopen. Wij zullen ervoor zorgen, dat hem niets ergers overkomt dan een korte gevangenisstraf."

Aan deze argumenten voegde hij toe dat, indien de jongeman bereid zou zijn tot enige toegeeflijkheid en indien hij van het soldatenleven hield, hij zou trachten hem de een of andere eervolle post te bezorgen. Of, indien hij zich liever wilde voorbereiden voor predikant, hij hem aan hen zou aanbevelen van wie hij promotie kon verwachten.

Andrew wantrouwde evenzeer de beloften, die Dalziel betreffende zijn vader gedaan had, als de aanbiedingen hemzelf gedaan. Hij keek de soldaat vastberaden in het gezicht en weigerde iets van zijn vader bekend te maken. "Pijnigen," riep Macduff uit, die erbij stond, "zal u bekendmaken wat onze genade niet in staat was te doen," "Ja," zei Dalziel, "wij beloven nog steeds dat je vaders leven geen gevaar zal lopen. Maar indien je niet wilt vertellen wat wij wensen te weten, hebben wij de marteling klaar, die je zal doen spreken. En indien je nog volhardt in je welgering, zal je eigen leven

betalen voor je halsstarrigheid. Wij verlaten je tot morgenvroeg om te overdenken, of je je vrijheid wilt aannemen met geen ernstig gevaar voor je vader, of je jezelf wilt blootstellen aan de marteling en de dood, die hem misschien niet lang uit onze handen houdt."

Dat zeggend, trokken de inquisiteurs, zich terug om de nacht in vrolijkheid en pretmakerij door te brengen. Andrew, die er niet aan twijfelde, dat de beloften betreffende zijn vader gedaan, verbroken zouden worden op het ogenblik, dat zijn vervolgers hem in hun macht hadden, besloot zonder aarzeling geen enkel woord te zeggen, dat tot de gevangenneming van zijn vader kon leiden. Zich ook bewust, dat waarmee hijzelf bedreigd was, zeer zeker uitgevoerd zou worden, bereidde hij zich voor op het ondergaan ervan als een man en een christen. Die nacht was er geen gevangene in de kerk, behalve Andrew. In en rond de kerk was alles stil (daar ze op een kleine afstand van het dorp stond), behalve wanneer de stilte verbroken werd door het zingen van een lied door de bewakers, of door het vervloeken van de tijd, die hen te middernacht op de been hield. Het interieur van het gebouw werd zwak verlicht door de stralen van de maan, die door de oude Gotische ramen schenen. Door de ramen kon Andrew de pastorie zien, half verborgen tussen de oude bomen. Hij zag ook de preekstoel waarvan, van zijn vaders lippen, dikwijls het woord des levens geklonken had. Hij keek naar de plaats waar hij gewoon was met Mary en zijn moeder te zitten; hij wierp een blik op de pastorie, waar zij zo gelukkig gewoond hadden. Maar zijn geest haastte zich van deze voorwerpen naar wat het gezin had geleden, sinds de vervolging hen van hun huis verdreven had. Zij hadden op de bergen omgezworven; zij hadden koude, vermoeienis en honger verdragen; te middernacht waren zij in het hartje van de winter zonder beschutting voor het ruwe weer geweest. Zijn moeder, zo teer, zo liefhebbend, was reeds door de handen van hun vervolgers gevallen en haar stof lag in de koude grond van het eenzame moeras. Zijn vader en zuster verschole zich op dit ogenblik in een eenzaam hol en hun ziel was bitter bedroefd ter wille van hem. Hij zelf was een eenzame gevangene om morgen de pijnen van de marteling te gevoelen en om uitgehouwen te worden als een boom in de frisheid van de lente. Dit waren de droevige en benauwende gedachten, die zich aan het gemoed van de jongeman opdrongen.

Zoals wij reeds gezegd hebben, bezat Andrew van nature voldoende van die onverschrokkenheid en standvastigheid van geest, die niet gemakkelijk buigt onder tegenspoed; en het vele lijden en de ontberingen, die hij verdragen had, hadden slechts gediend de natuurlijke vastberadenheid van zijn gemoed boven te brengen en te versterken; want hoewel moeilijke omstandigheden het zwakke en angstige gemoed neerslachtig kunnen maken en het kunnen overstelpen, laten ze bij een sterke geest nooit na de krachten op te roepen en de moed te verhogen. Maar Andrew vertrouwde niet op de moed van een menselijke kracht. Hij legde zich er niet op toe, gelijk de romantische held, de natuurlijke standvastigheid van zijn ziel op te roepen en zich voor te bereiden om alle onheilen, die zich rondom hem vergaderden, het hoofd te bieden in menselijke kracht. Hem was geleerd, dat de sterkte van de mens zwakheid is, zijn wijsheid dwaasheid en alle beslissingen van zijn natuurlijke dapperheid, vreze en beving zijn bij de nadering van de dood. Hij begaf zich tot de troon van die God, Die hij altijd gediend had, wetend dat Hij voldoende hulp kon geven in iedere tijd van benauwdheid; en in de vurigheid van het vertrouwend gebed zocht hij de bescherming van Zijn kracht en macht, die niemand kan weerstaan; de leiding van Zijn wijsheid, die nooit dwaalt; en de vertroosting van Zijn vrije genade, die nooit uitgeput kunnen worden. Hij had de boosheid en arglistigheid van zijn eigen hart leren kennen, hij was bekend gemaakt met de strengheid en zuiverheid van Gods wet en hij dacht er niet aan,

zich voor te bereiden zijn God te ontmoeten in de oprechtheid van zijn eigen karakter. Maar hij zag met een nederig en gelovig oog op het kruis van Christus; en op de verzoening die Hij tot stand gebracht had, stelde hij al zijn verwachtingen van rechtvaardiging en aanneming bij God. Waarlijk, hij stelde geen vertrouwen op een vleselijke arm; maar hij nam de gehele wapenrusting Gods aan, zijn lendenen omgord met de waarheid; aangedaan hebbende het borstwapen der gerechtigheid, het schild des geloofs, de helm der zaligheid en het zwaard des Geestes. Terwijl de verdrukkingen van deze wereld talrijker rondom hem werden en de verschrikkingen van de dood voor zijn ogen toenamen, woonde de vrede Gods in zijn hart, de hope des eeuwigen levens verhelderde in een hemels gezicht.

Hij kon in de gevangenis zingen: "De HEERE is bij mij, ik zal niet vrezen; wat zal mij een mens doen?" "Al ging ik ook in een dal der Schaduw des doods, ik zou geen kwaad vrezen, want Gij zijt met mij; Uw stok en Uw staf, die vertroosten mij." Sterk in de algenoegzaamheid Gods gevoelde hij, dat niets hem van zijn plicht kon afbrengen; niet een van de machten der goddeloosheid kon zijn ziel verwonden.

Terwijl Andrew met zulke gedachten als deze werkzaam was, waren zijn vader en zuster, in de eenzaamheid van hun hol, diep bedroefd om zijnentwil. De herder, die Andrew had willen ontmoeten, merkte dat hij gevangen genomen was en bracht het bericht naar zijn vader. Mary schreide om haar broer, alsof hij reeds gestorven was en ds. Bruce vreesde het ergste. Hij wist, dat Andrew zijn godsdienst niet zou verloochenen en daar was hij trots op. Hij wist ook, dat van de vervolgers geen genade voor zijn zoon te verwachten was. Hij kon gemakkelijk voorzien dat zij, in wier handen hij gevallen was, geen wreedheid onbeproefd zouden laten tegen de zoon van iemand, die zo door hen gehaat werd en die zij zo naar het leven stonden. Aldus beschouwde de bedroefde vader de dood van zijn zoon als bijna zeker. Indien een vader ooit reden had een zoon lief te hebben, of bedroefd te zijn over de aanzegging van zijn vroegtijdige dood, dan was die vader wel ds. Bruce.

Andrew was een enige zoon. Vanaf zijn kinderjaren tot op dit ogenblik, dat hij negentien jaar was, was hij zijn voortdurende metgezel geweest. Met de tederste zorg had hij de ontwikkeling van zijn vermogens gadegeslagen, hun krachten in het juiste kanaal geleid en hij had zijn zorg beloond gezien door de snelle vordering, die zijn zoon in de verwerving van kennis gemaakt had. Zijn gaven, alles wat hij zich eigen gemaakt had, zijn liefde voor het leren en zijn toewijding aan de godsdienst waarborgden de hoogste verwachtingen van zijn toekomstig nut en achtenswaardigheid in de wereld.

Dit was genoeg om Andrew bijzonder geliefd te maken bij zijn vader. Maar hij had meer dan dit om zijn zoon dichter aan zijn hart te trekken. Andrew was zijn metgezel geweest in zijn lijden. De rustige wijze, waarop hij de grootste ontberingen zonder klagen verdragen had, had niet alleen zijn moeder en zuster geleerd hun verdrukkingen met lijdzaamheid te dragen, maar zelfs ds. Bruce had veelvuldig moed en vastberadenheid van zijn zoon geleerd. Zij, die samen veel geleden hebben, hebben gelegenheid gehad elkaars eigenschappen op te merken en zich bij elkaar geliefd te maken door talloze vriendelijke daden, die nooit hebben kunnen plaatsvinden bij hen, die al hun dagen in voorspoed doorgebracht hebben. Deze gelegenheden waren de predikant en zijn gezin maar al te vaak verleend. Andrew was geleidelijk de tweede hoop geworden, waarop zij vertrouwden. In al zijn omzwervingen had hij bijna nooit de zijde van zijn vader verlaten.

Te middernacht had hij met hem in de koude de wacht gehouden aan de kant van de bergen en in het eenzame dal; hij was met hen gevluht voor de verschrikkelijke

vervolging van de vijand, blootgesteld aan de stormen en de duisternis van de winter. Hij had met hem honger geleden en hij had met hem getreurd. Hij had met hem iedere ontbering doorgemaakt En in alles was hij de trooster van zijn vader geweest en had hem de vurigste kinderlijke liefde bewezen. Deze zoon, in de lente van zijn leven, zag ds. Bruce thans naar alle waarschijnlijkheid van zich genomen door de meedogenloze hand van de vervolging.

Wij behoeven niet verbaasd te staan, indien hij het moeilijk vond in dit geval zich met berusting te onderwerpen aan de onnaspeurlijke beschikking van de hemel.

Maar al was de beproeving zwaar, hij had de beste troost die een vader hebben kan, wanneer hij een geliefd kind op het punt ziet aan hem ontrukkt te worden door de hand des doods. Hij had alle reden te geloven, dat wat zijn vijanden ook mochten volbrengen tegen het leven van zijn zoon, zijn ziel ontvangen zou worden in de schoot van zijn God. Welnu, terwijl hij zichzelf en zijn dochter met deze vaste en zekere vertroostingen troostte, ontleend aan dat vertrouwen op God, dat de Heilige Schrift aanwijst als de plicht van iedere christen onder de zwaarste verdrukkingen, wendde hij zich nu eens tot de troon der genade in het gebed voor zijn zoon, en dan weer gaf hij toe aan al

de diepte en bitterheid van zijn vaderlijke smart; also bracht hij de nacht in het sombere hol door, terwijl hij soms hoopte dat het morgenlicht hem bericht van de ontkoming van zijn zoon zou brengen en nochtans des te vaker vrezend, dat het zijn dood zou melden.

6. Het treurende gezin

De volgende morgen traden Dalziel en Macduff de kerk binnen. De eerstgenoemde vroeg Andrew dadelijk, of hij tot een besluit gekomen was omtrent hetgeen de vorige avond voorgesteld was.

"Mijn plicht was zo duidelijk," zei Andrew, "dat hij geen overweging nodig had. Ik ben bereid te sterven."

"Maar je bent misschien niet bereid voor pijniging," zei Macduff met een grijns van wrede boosaardigheid, terwijl hij naar een duimschroef wees, die een van de spionnen (die wij al eerder genoemd hebben) naast de hulpprediker in zijn hand hield. "Die zal je doen spreken."

Andrew wierp een vluchtige blik van minachting op de hulpprediker en keek zonder ontroering naar het martelwerktuig en bleef zwijgen.

Toen vroeg Dalziel hem, of hij niet iemand naar zijn vader wilde zenden om hem over te halen zich aan hen over te geven, terwijl hij de belofte herhaalde, dat het leven van zijn vader geen gevaar zou lopen.

"Stoot uw zwaard door mijn lichaam," zei Andrew, "maar denk niet mijn lippen een woord af te dwingen door alle martelingen, die u kunt toebrengen, dat tot de ontdekking van mijn vader kan leiden. Mijn enige vrees is, dat hij van mijn gevaar zal horen en zich zal overgeven."

"Probeer dan dat op je duim," zei Dalziel, terwijl hij tegelijkertijd de spion opdracht gaf het martelwerktuig te gebruiken, terwijl de dragonders, die de wacht hielden, de jongeman vasthielden om verzet te verhinderen.

De duimschroef was een uitstekend martelwerktuig en bij deze gelegenheid werd het zonder genade gebruikt. Gedurende enige tijd verdroeg Andrew de pijn, die hij veroorzaakte, met een vastberaden en onveranderlijk gezicht; maar terwijl het werktuig steeds nauwer aangedraaid werd, ging zijn gelaatskleur snel op en af en kronkelde hij van de martelende pijn.

Dalziel, die zag dat het tevergeefs was enige bekendmaking te verwachten, stond juist op het punt de beul opdracht te geven te stoppen, toen Macduff hem voorkwam met te zeggen: "Nog een draai, misschien zit er meer kracht in."

De gehoorzame geest van boosheid draaide de schroef en men hoorde, dat de duim van de jongeman door het werktuig verbrijzeld werd. De natuur kon het niet langer verdragen. Het bloed stroomde geheel weg uit zijn gezicht en hij viel in zwijm. Vrezend, dat hun verwachtingen om iets los te krijgen, vrijdeld zouden worden door de onmiddellijke dood van het slachtoffer, haastten zij zich het werktuig lossen te maken. Zodra Andrew wat hersteld was, werd hem opnieuw gevraagd, of hij hetzelfde wilde doorstaan, of wilde vertellen waar zijn vader was.

"U kunt mij doodmartelen," zei hij op een vastberaden en besliste toon, "maar ik vertrouw op God, op de Rotssteen mijns heils en u kunt mijn ziel niet bereiken. Die is bedekt door het schild des Almachtigen. U zult mij niet één woord afdwingen om mijn vader in gevaar te brengen. De Heere trooste hem."

Na de pijniging met dezelfde uitwerking beproefd te hebben, gaf Dalziel (van nature wreed), woedend dat zijn wreedheid niet de gewenste uitwerking had, bevel dat de jongeman onmiddellijk terechtgesteld moest worden. Als reden gaf hij op, dat Andrew geweigerd had de eed van trouw aan de koning af te leggen, hoewel de ware reden was, dat hij geweigerd had te zeggen waar zijn vader was. Er werd bepaald, dat Andrew de meest smadelijke dood zou sterven; hij zou worden opgehangen. De galg was bij deze gelegenheid een oude iep dichtbij de pastorie, waaronder hij en Mary in hun kinderjaren rondgedarteld hadden. Hij was juist naar de voet van de boom

gebracht en de spion (die slechts de enige was, die de taak op zich wilde nemen) maakte het vreselijke touw aan één van de takken vast, toen de aandacht van alle aanwezigen plotseling geboeid werd door de verschijning van een jonge vrouw, die opgewonden schreeuwend, door de soldaten rende en haar armen rond Andrews hals sloeg.

Dit was zijn zuster. Eén van de dorpingen, die in de voorafgaande nacht het besluit van Dalziel aangaande Andrew te weten gekomen was, ging vóór de dag aanbrak naar het hol en deelde het ds. Bruce mee.

"Ik zal gaan en mij in hun handen geven," riep ds. Bruce uit, zodra hij het nieuws hoorde. "Het is beter, dat ik sterf, dan dat ik mijn zoon verlies."

En hij haastte zich om met dit doel het hol te verlaten, toen Mary hem vastpakte en hem smeekte niet te gaan. "Zij zullen u beiden vermoorden," zei zij schreiend, "en wat zal er van mij worden? Laat mij liever gaan, ik zal smeken om het leven van mijn broer en voorzeker zal ik hen tot medelijden bewegen."

"Neen," zei haar vader, "je kent hen niet. De tijger van de woestijn heeft meer medelijden dan zij. Ik weet hoe hevig zij mijn gezin haten. Neen, neen, niets dan mijn dood zal mijn zoon redden. Maar waarom treuzel ik hier aldus? Misschien leiden ze hem op dit ogenblik uit om hem terecht te stellen."

"Ga niet, mijn vader, ik smEEK het u," zei Mary. "Denkt u, dat uw dood Andrew zal redden? O neen, lieve vader, ze zullen u beiden vermoorden. Ik zal alleen overblijven in de wereld. Laat u overreden, liefste vader. Laat mij gaan. Ik ben er zeker van, dat zij medelijden met ons zullen hebben."

Ds. Bruce overwoog, dat het werkelijk waarschijnlijk was, dat zijn overgave de vrijheid van zijn zoon (een vurige jongeman, diep doordrongen van beginselen die de vijand waren van de bestaande regels) niet zou teweegbrengen. Hij stelde zich ook voor, dat de tranen en smeekbeden van Mary, die hem zo welsprekend schenen, enige deernis in het hart van hen konden opwekken, in wier handen Andrew gevallen was. Hij had medelijden met zijn dochter en zag wel in, dat zij in een toestand van waanzin zou overblijven, indien hij zich ging overgeven. Bedroefd keek hij haar aan en zei, terwijl hij een traan uit zijn ogen veegde:

"Ga dan, mijn dochter. Maar stop, ik kan jou ook verliezen. Wie weet waar hun wreedheid zal eindigen? Maar neen, neen. Zij zullen medelijden hebben met je jeugd en je tranen. Er is voorzeker geen mens zo wreed, die mijn kinderen zal vermoorden. God zal je beschermen. Haast je, mijn dochter. Het is het leven van je broer, dat je roept. Haast je naar het dorp en de Heere zij met jou en met mijn zoon."

De diepbedroefde vader knielde neer om te worstelen aan de troon der genade, terwijl Mary zo snel zij kon naar het dorp rende. Zij arriveerde, zoals wij gezien hebben, juist vroeg genoeg om de gelegenheid te hebben om te beproeven wat haar smeekbeden konden doen. De voorbereidingen voor de dood, die zij bij haar nadering opmerkte en haar broer, die gebonden tussen twee soldaten stond, hadden haar zo doen schrikken, dat het enige tijd duurde, voordat zij zich zo kon herstellen, dat zij kon spreken.

"Je bent gekomen," zei Andrew tot haar, toen zij wat bijgekomen was. "Je bent gekomen om jezelf te vergeefs te kwellen. Mijn dood staat vast."

"Neen, ze zullen je niet doden," antwoordde zijn zuster. "Deze mannen zullen je niet doden."

Toen viel zij voor Dalziel op haar knieën; want zij zag aan zijn kleding, dat hij de hoogste autoriteit was en met tranen, die snel langs haar gelaat (liefelijker in droefheid) liepen, sprak zij aldus tot hem:

"Heb medelijden met mijn broer. Indien u wist hoe mijn vader en ik hem liefhebben, dan zou u hem niet doden. Ik ben er zeker van, dat hij u nooit kwaad gedaan heeft. Van

de tijd af, dat wij uit de pastorie verdreven werden, heeft hij vredig in het veenmoeras gewoond. Hij heeft met mij geleefd en nooit zag ik hem iemand ietsel toebrengen. Heb medelijden, mijnheer, met ons gezin. U hebt reeds onze lieve moeder van ons afgenomen en zult u thans een enige broer van mij afnemen en van mijn vader een enige zoon? Och mijnheer, hebt u geen zoon, zodat u kunt weten wat mijn vader zal gevoelen? Hebt u geen broer, u dierbaar gelijk mij de mijne? Mijn lieve, lieve broer. O, laat hem gaan en ik zal sterven in zijn plaats."

Deze woorden, door Mary uitgesproken, waren welsprekend en Dalziel gevoelde in zich enige bewegingen van menselijkheid.

"Indien je vader zich in onze handen wil stellen," zei hij, "dan zullen wij het leven van je broer sparen."

"Boze en wrede kwaaddoener!" riep Andrew uit, die hier tussen beide kwam; "boze en onmenselijke kwaaddoener! wil jij, dat zij het leven van haar broer redt ten koste van dat van haar vader? Jij zou mij niet vrijlaten, al was mijn vader in jouw handen. Smeek hem niet meer, mijn lieve zuster. Schrei niet om mij. Ik lijd met vreugde om de heerlijkheid, die mij wacht. Verlaat mij, lieve Mary. Ga en indien je ooit onze vader ziet, vertel hem dan dat ik met vreugde gestorven ben voor de vrijheden en de godsdienst van Schotland. Zeg hem, geen berouw te hebben, dat hij zich niet overgegeven heeft. Het zou zeker zijn dood geweest zijn en zou mij niet gered hebben. Zeg hem, dat ik trotser ben mijn leven voor hem af te leggen en voor de rechtvaardige zaak waarin Schotland lijdt, dan indien ik tot de hoogste top van menselijk aanzien verheven was. Lieve zuster, troost je. Ik ga naar onze moeder. Ik ga naar de genietingen van de hemel. Jij en mijn vader zullen spoedig volgen en daar zullen wij weer samen wonen, ver boven de verandering en onrust van de tijd."

Dalziel was, zoals wij reeds opgemerkt hebben, enigszins bewogen door Mary's smeekbeden. Terwijl hij zag, dat zij zich losmaakte uit de omhelzing van haar broer en zich weer voor hem nederwierp in de aandoeningen van onuitsprekelijke droefheid, gevoelde hij nog iets van medelijden in zijn hart; hij keek met een oog naar Macduff, dat zei: "Zullen wij een beetje medelijden met dit meisje hebben?"

De hulpprediker antwoordde met een blik van verschrikkelijke ruwheid en op een toon van verwijt: "Zult u van uw plicht afgetrokken worden door het snotteren van een meisje? Indien u rebellen vergiffenis schenkt om hun tranen, zult u voorzeker als een zeer genadig man beschouwd worden en de regering zal de gronden van vergiffenis zeker erkennen."

Alsof hij zich schaamde, dat hij getoond had nog enig menselijk gevoel te bezitten, gaf Dalziel zonder een ogenblik te wachten bevel, dat de beul verder moest gaan.

Bij dit woord schreeuwde Mary hevig, viel flauw en werd onmiddellijk door enige vrouwen, die zich bij haar komst rond haar verzameld hadden, naar het dorp gedragen. Nu besteed Andrew het schavot, dat naast de oude iep opgericht was. Hier werd hem opnieuw gevraagd, of hij zijn leven niet wilde redden door gehoor te geven aan de voorwaarden voorheen aangeboden. De jonge christen, sterk in de kracht Gods, beschouwde zijn verleiders met een blik van verontwaardiging en bleef zwijgen. "Bereid je dan terstond voor om te sterven," zei Dalziel. Andrew knielde neer en na zijn ziel aan de zorg van zijn God bevolen te hebben, stond hij op en riep uit: "Vaarwel, mijn vader!" alsof hij hem gehoord kon hebben. "Vaarwel, mijn zuster. Het licht der zon, aardse verwachtingen, vaarwel. En o, heilige Vader, hoor mijn gebed voordat ik sterf. Haast U in Uw genade, het lijdend volk van Schotland te verlossen. Welkom dood en welkom eeuwigheid."

Toen hij aldus gesproken had, deed de beul zoals hem bevolen was en de ziel van deze christelijke held ontvlood het lichaam om de kroon des levens te ontvangen. Wat een

lijden was er hier. Wat gevoelde een vader en een zuster. Hoe konden zij het alles ontkomen? Indien zij de zaak van vrijheid en godsdienst in de steek gelaten hadden; indien zij zich gedwee onderworpen hadden aan die ketenen, die een losbandige en tirannieke regering voor hen gesmeed had en die deze dag rond hun hals bevestig konden zijn, maar zonder hun edel verzet en dat van hun medeslachtoffers, had dit vervolgde gezin in vrede en ongestoord door de troebelen van de tijd in hun pastorie kunnen leven. Maar hun ziel verachtte die gedachte. Zij hadden de ere Gods op het oog; de vrijheid van hun land ging hen ter harte; het welzijn van ons, hun nakomelingen, stond hen voor ogen en zonder een klacht legden zij hun leven af voor een rechtvaardige zaak. Is er niemand, die graag rondom Sion en de stromende beekjes beneden gaat, die haar voeten natmaken, en die bemint op gewijde harpen de daden van de heiligen te bezingen? Doet de gloed van hun toewijding niemands hart warmer kloppen en wordt niemand ontroerd door hun vaderlandslievend lijden, dat hun gewijde nagedachtenis met lauweren zal omkransen in de liefelijke, onsterfelijke melodiën? Is het onderwerp niet teer genoeg voor het beschaafde oor van moderne smaak? Of is het te heilig voor het lied van de dichter? Maar waarom zouden wij een lied van een dichter verlangen? Zelfs nu klinken hun lofprijzingen van de harpen der engelen.

"Dezen, die bekleed zijn met de lange witte klederen, wie zijn zij, en vanwaar zijn zij gekomen?" En de hemelkoren antwoorden: "Dezen zijn het, die uit de grote verdrukking komen; en zij hebben hun lange klederen wit gewassen in het bloed des Lams. Daarom zijn zij voor den troon Gods en dienen Hem dag en nacht in Zijn tempel; en Die op den troon zit, zal hen overschaduwten. Zij zullen niet meer hongeren en zullen niet meer dorsten, en de zon zal op hen niet vallen, noch enige hitte. Want het Lam, Dat in het midden des troons is, zal hen weiden, en zal hun een Leidsman zijn tot levende fonteinen der wateren; en God zal alle tranen van hun ogen afwissen."

Na de terechtstelling stonden Dalziel en Macduff een poosje stil, terwijl zij met hun ogen de gevolgen van hun wreedheid (of liever van de regering waaronder zij dienden) verslonden. Macduff, droevig teleurgesteld over de mislukking van deze poging om ds. Bruce in zijn handen te krijgen, zei tot Dalziel: "Zouden wij niet kunnen beproeven wat de pijniging uit de dochter loskrijgt? Misschien is zij minder stijfkoppig; of de vader, bewogen door haar lijden, zou zich misschien aan ons overgeven." "Onmenselijke man," antwoordde Dalziel, ontroerd door enige gewetensvolle bezoeken van de natuur, "wilt gij uw hand op het verbijsterde meisje leggen? Neen. Ik zal het niet toestaan. Laat ons de vader vinden als wij kunnen. Maar de dochter zal niet aangeraakt worden." Macduff, die aldus terecht gewezen werd door iemand, die bekend stond om zijn onbuigzame gestrengheid jegens Covenanters, onkundig, wreed, krokodilachtig als hij was, scheen een beweging van schaamte te gevoelen. Zonder opnieuw over het onderwerp te beginnen, zei hij tot Dalziel: "Laat ons gaan en de gevangenen doden, die de soldaten vanmorgen overgebracht hebben."

Het lijk van de jonge martelaar bleef tot de avond aan de boom hangen, toen enige dorpelingen het waagden hem eraf te halen. Nadat zij een graf onder de schaduw van de iep gedolven hadden, legden zij het stoffelijk overschot van de zoon van hun predikant in het graf.

7. Het verscheurde gezin

Een edel en bijzonder voortreffelijk kenmerk van de christelijke godsdienst is, dat zijn rijkdommen altijd in verhouding staan tot de behoeften van zijn ware belijders. Indien de boosheid en wreedheid van de mensen zich rond hen vergaderen met een dreigender aspect, dan beschouwt hun Verlosser hen met een vriendelijker gelaat. Indien de onheilen en het lijden van het leven zich dichter en dichter rondom hen in slagorde stellen, komen de voorwerpen waarop zij hun hoop gevestigd hebben, aan de andere zijde van het graf, in een beter licht en vervullen hun ziel overvloediger met hun hemelse bekoringen.

De waarheid van deze opmerking werd goed verduidelijkt in het gedrag van ds. Bruce. Toen hij het bericht van de dood van zijn zoon ontving met het verslag van de zegepralende wijze, waarop hij zonder klacht zijn korte leven eindigde, zag de berustende vader op naar de hemel en zei: "Mijn zoon, gij zijt voor een goede zaak gestorven. De Naam des Heeren zij grootgemaakt."

Toen hij deze woorden uitgesproken had, wendde hij zich plotseling tot de plattelander, die hem het droeve bericht gebracht had en zei: "Mijn zoon is nu behouden; maar waar is mijn dochter? Hebben ze haar ook vermoord?"

"Uw dochter," antwoordde de plattelander, "is in het dorp bij de oude vrouw van wie zij altijd zoveel hield. Zij was zo overstelpt door de wrede dood van haar broer, dat zij gedurende enige tijd in een toestand van bewusteloosheid bleef. Maar zij is nu enigszins hersteld, hoewel men bang is dat zij nu in een gevaarlijke toestand verkeert."

"Ik wist het," zei ds. Bruce. "Ik wist het, dat zij nooit de dood van haar broer zou overleven. Haar hart was te teder. Het is gebroken! het is gebroken! O, mijn lieve dochter! moet ik jou ook verliezen? Mijn twee kinderen op één dag! O, Vader in de hemel!" riep hij toen uit: "Gij weet wat het beste voor mij is en alles wat het mijne is. Doe met ons, gelijk het goed is in Uw ogen."

En toen zich tot de plattelander richtend, zei hij: "Kan ik haar niet dadelijk zien, voordat zij sterft? Ik moet haar zien. Ik zal mij onder dekking van de nacht in het dorp wagen. Indien ik in de handen van mijn vijanden val, zal de Heere mijn ziel bevrijden."

"U moet het niet wagen," zei de plattelander. "Indien u in hun handen valt, zullen wij allen een vader verliezen, die onze onderwijzer en trooster is in al ons lijden. Uw dochter is misschien spoedig in staat om u te ontmoeten op een plaats, waar u geen 'gevaar zult lopen."

"Neen," zei de liefhebbende vader, "maar ik moet haar vannacht zien. Zij heeft troost nodig. Misschien zal zij geen andere dag meer beleven."

"Goed, goed dominee," zei de plattelander, "wij zullen alles doen wat wij kunnen om u veilig in het dorp te krijgen. Wij zullen u laten weten, wanneer de soldaten zijn gaan rusten. Dan zal het de veiligste tijd voor u zijn."

"Doe dat," antwoordde de predikant. "Ik zal na het vallen van de avond bij het dorp komen en tussen de hazelaars wachten tot u of enige van uw vrienden naar mij toe komen. Ga en denk aan uw afspraak."

Toen ds. Bruce alleen gelaten was, waagde hij zich buiten het hol en ging naar de top van een heuvel vlakbij, vanwaar hij het graf van zijn vrouw kon zien en de rook, die opsteeg in het dorp, waar zijn zoon die dag ter dood gebracht was en waar zijn lieve dochter, zijn enige overblijvende aardse hoop op een bed van droefheid nederlag. En waarlijk, er was iets meer nodig dan de loutere standvastigheid van natuurlijke vastberadenheid om zijn geest te ondersteunen, terwijl hij in gespannen verwachting stond te wachten op de komende duisternis.

Mary, tot wie wij thans terugkeren, was toen zij in vrede in de pastorie woonde, zoals

wij voorheen opgemerkt hebben, opgewekt als de leeuwerik van de morgen en schoon als de bloem, waarover nooit iets anders gewaaid had dan de zuiverste en zachtste winden uit de schatkamers van het zuiden. En tot haar moeders dood droeg zij al het lijden, waaraan het gezin onderworpen werd, met weinig verandering van levenslust. Dikwijls vrolijkte zij hun zwerftochten op door de uitingen van haar onschuldige vrolijkheid. Hoewel haar vader over haar waakte met het oog van een beschermengel en haar broer voor haar zorgde met de meest nauwlettende toegenegenheid, had zij sedert de dood van haar moeder veel van haar opgewektheid verloren en haar gezondheid was tamelijk achteruit gegaan.

De omstandigheden, waarin het gezin geplaatst was, hadden haar moeder bijzonder geliefd bij haar gemaakt; en haar tedere gevoelens hadden zich nooit hersteld van de schok, die zij ontvangen hadden door de plotselinge en wrede dood van haar moeder. En thans had de meer vroegtijdige en wrede dood van haar broer, samen met alle aangrijpende omstandigheden daarmee in verband, haar geheel overstelpt. Nadat zij naar het huis van de oude vrouw gedragen was en bijgekomen was uit de bezwijming, waarin zij gevallen was toen zij hoorde, dat de dood van haar broer vast stond, riep zij gedurende enige ogenblikken uit: "Mijn broer! mijn lieve broer! wat zal mijn vader doen?"

En opnieuw was zij in zwijm gevallen. Hoewel zij de toevlucht genomen had tot de schatten van troost, die bewaard worden voor alle verdrukte christenen en hoewel de vrede, die van boven is, de beroering van haar ziel gestild had, viel zij nu en dan weer flauw gedurende de gehele loop van de dag. Terwijl de avond en de nacht naderde, gebeurde het vaker en duurde het langer, dat zij weer bijkwam. Zij gevoelde, dat zij ging sterven en zij had één onvervulde wens, zei zij; die was, haar vader te zien.

"Maar hij kan hier niet komen zonder zijn leven in gevaar te brengen," zei zij, "en waarom zou ik wensen hem te zien? Ik zal hem spoedig in de hemel zien. Hij zal niet op zichzelf passen, wanneer wij heengegaan zijn en de vervolgers zullen hem spoedig te pakken krijgen; maar mijn vader is bereid te sterven."

Bij de nadering van de nacht naderde ds. Bruce, verlangend om zijn dochter te zien, het dorp. Hij bleef tot ongeveer middernacht in het dal met de hazelaars, zoals afgesproken was, toen de platteland, getrouw aan zijn afspraak, hem ontmoette. Nu was het zo, dat de meeste soldaten, die in het dorp en in de omgeving ervan, ingekwartierd waren, de voorafgaande dag op een verre militaire expeditie gestuurd waren en nog niet teruggekeerd waren, terwijl de enkelen die overgebleven waren, zo verzekerde de platteland ds. Bruce, zich allen ter ruste begeven hadden.

Terwijl ds. Bruce naar het huis ging waarin zijn dochter lag, kwam hij voorbij de plaats waar zijn zoon begraven was en ook passeerde hij de kerk, die hij zo dikwijls met heilige vreugde binnengegaan was. Hij zag ook de pastorie, waar hij zo gelukkig met zijn gezin gewoond had. Zijn Meester had hem tot zwaarder dienst geroepen. En de eerbiedwaardige predikant haastte zich voort naar de hut waar zijn dochter lag, zonder toe te geven aan de droevige herinneringen, die ieder voorwerp romdom hem opriepen. Toen hij het huis binnentrad, zag hij Mary uitgestrekt op een eenvoudig bed, naar het zich liet aanzien levenloos. "Ik ben te laat," zei hij tot de oude vrouw en enigen van de burens, die erbij stonden.

"Dat hopen wij niet, dominee," antwoordde de oude vrouw. "Zij is in zwijm gevallen, maar zij zal wel weer bijkomen."

Ds. Bruce onderzocht zijn dochter nauwkeurig en hij kon bespeuren, dat het leven niet geheel geweken was. Soms kon hij echter niets anders bemerken dan de bleekheid en stilte van de dood betreffende zijn lief kind. Soms bewoog een lichte trilling haar lippen en was haar oog half geopend. Hij leunde over haar heen en weende, biddend

dat hij de stem van zijn dochter nog mocht horen, voordat zij stierf.

Na bijna een half uur in deze toestand verkeerd te hebben, slaakte zij een diepe zucht en keek in het gezicht van haar vader.

"Bent u daar, vader?" zei zij. "Ik ben nu bereid te sterven. Zij zullen u zeggen," vervolgde zij kijkend naar hen, die erbij stonden, "wat mijn broer tot mij zei, toen ik hem voor de laatste keer zag. Haast u van deze plaats, lieve vader. Zij zullen u pijnigen, indien ze u te pakken krijgen. Is het geen nacht? Verlaat mij, voordat de dag komt. Lieve vader, ik ga naar mijn Verlosser: Hij is al mijn heil en al mijn lust."

"Lieve dochter," zei hij, terwijl hij haar hand greep en haar half omhelsde, "lieve dochter, wat kan ik nog meer wensen? De Heere onze God neme je tot Zich!"

"Vaarwel, vader," zei Mary. "Wij zullen elkaar spoedig weer ontmoeten."

O, hoe liefelijk scheen zij op dat ogenblik in het oog van haar vader! Haar ogen, altijd schoon, straalden de zuiverheid van de hemel uit, terwijl zij braken en geen aardse beroering bewoog de kalmtte van haar wangen. Gedurende een ogenblik zag zij haar vader aan, niet zoals de eenzame ster door de rand van de samenpakkende wolken, die haar spoedig in duisternis zullen hullen, maar gelijk de laatste ster van de morgen, die op het punt staat te verdwijnen in het licht van de dag. Nu sloten haar ogen zich; krampachtig greep zij de hand van haar vader vast; de greep werd losser en de laatste trilling verliet haar lippen. Haar ziel vlood heen ver boven het lijden van de tijd.

"Het is voorbij," zei ds. Bruce, terwijl hij nog zijn blikken op zijn dochter liet rusten.

"Het is voorbij, de vervólging heeft het ergste tegen mij volvoerd. Maar waarom zou ik klagen? Mijn lief gezin is nu de toekomstige boosheden ontkomen. Deze wereld was niet hun thuis. Het was het land van hun vijanden en geloofd zij de Naam van God, dat Hij hen zo jong uit het lijden weggenomen heeft naar die plaats, die Zijn eeuwige liefde voor hen bereid heeft. Ik heb nu minder om voor te zorgen in dit tranendal.

Laat mij nu, heilige Vader," zei hij, terwijl hij zijn handen ophief naar de hemel, "laat mij nu voortaan niets hoger achten dan Uw eer. Laat mij in Uw Naam en kracht de christelijke strijd strijden. Maak mij meer en meer de trooster van Uw verstrooid volk; en indien Gij mij zou overgeven aan mijn vijanden, geef mij dan te sterven zonder een klacht voor de zaak van de vrijheid van mijn land."

Na deze woorden gesproken te hebben, wenste ds. Bruce dat het lijk van zijn dochter in alle stilte begraven zou worden en na afscheid genomen te hebben van de weinigen, die zich romdom hem vergaderd hadden, verliet hij onmiddellijk het dorp en keerde terug naar zijn schuilplaats.

De voorwerpen der natuur hadden vroeg een diepe indruk op het gemoed van ds. Bruce gemaakt en zijn levenswijze gedurende de laatste zes jaar had deze indruk nog verdiept. De nacht had vooral zijn aandacht in beslag genomen, daar het de enige tijd was, dat hij zich buiten zijn hol kon wagen. Dikwijls richtte hij in zijn nachtelijke verhandelingen de aandacht van zijn toehoorders op de luister van die verheven tempel, waarin men samenkwam om God te aanbidden.

Niettegenstaande de verliezen, die ds. Bruce die dag geleden had, berustte hij in de wil van God en met de christelijke vrede in zijn hart wandelde hij naar het hol, terwijl hij met zijn gebruikelijk genoeg naar de luister van de sterrenhemel keek en naar de vage pracht van de natuur rondom hem. Terwijl hij met een plattelander, die hem vergezelde, een heuvel vlakbij zijn hol beklom, maakte hij de volgende opmerkingen, eenzaam staande op de heuvel, zonder vrouw, zonder kind; maar vast en waardig staande, gelijk de eik van de bergen nadat de bladeren afgerukt zijn door de kracht van de storm.

"Richt uw ogen op die sterren," zei hij tot de plattelander, "die er uitzien als de ogen

van de engelen van de hemel. Hoe zuiver en rustig schijnen ze! Niet één van de stormen, die deze aarde beroeren, brengt hen in beweging. Zij schijnen op de schepselen, die duizend jaar geleden deze woestijn betraden en nog steeds schijnen ze op ons. Schijnen hun rust en duur niet een satire te schrijven op de beroering en kortheid van het leven van de mens? Hoeveel van zijn dwaasheid hebben zij gezien! Hoe weinig van zijn wijsheid en hoe weinig van zijn broederlijke liefde! Hoevelen hebben zij zien uitgaan onder hun heilig licht met de dolk van wraak om de duistere plannen van boosheid ten uitvoer te brengen. Hoe weinigen hebben zij opgemerkt, die de dalen der aarde doortrokken om barmhartigheid te gaan bewijzen! Hoeveel misleide mensen hebben zij opgemerkt, die zich nederbogen voor hout en steen en hoe weinigen, die hun knie in oprechtheid bogen voor de levende en waarachtige God! Ja, zij hebben honderden geslachten gezien, die het kleine ogenblik van hun ijdelheid met allerlei drukte doorgebracht hebben en zij hebben hun eeuwige bestemming verzegeld gezien. En nochtans is de mens nog zo dwaas, alsof niemand hem ooit bewezen had, dat hij moet sterven. Hij grijpt naar de schaduw van aards geluk, kortstondiger dan die, die de voorbijgaande wolk daarginds op de heide werpt.

En zo begerig loopt hij de schim na, dat noch de tranen noch de vloeken van duizenden die sterven onder zijn voeten, noch het zwaard van eeuwige toom, dat boven zijn hoofd schittert, hem in zijn waanzinnige jacht kunnen tegenhouden. Soms is er iets akelig verkeerd in het menselijk hart. De ware ogen van het menselijk verstand zijn voorzeker in werkelijkheid uitgedoofd! De schaduw, die van gindse berg valt en het dal in duisternis verbergt, is zelf helderheid, vergeleken met die wolk, die boven het menselijk gemoed hangt en al zijn vermogens verduistert. Zo vreselijk duister is het sterfelijk gezicht, dat het de heerlijkheid van God Zelf niet kan onderscheiden, zelfs niet wanneer Hij komt om te verlossen, te vergeven en zalig te maken. O, wanneer zal die ster opgaan, die wijzen van ouds naar de kribbe van Bethlehem leidde en iedereen de weg naar de voeten van Jezus wijst, Die hoewel Hij de hemel geschapen heeft en de citers der engelen Zijn Goddelijke heerlijkheid hoorde bezingen, gestorven is om ons wijs te maken tot zaligheid? De tijd zal voorzeker komen, want de Heere heeft het gezworen, ja, Hij heeft het bij Zichzelf gezworen, wanneer de aarde zal wederkeren tot haar trouw en genezen zal zijn van haar dwaasheid."

Hier keek de heilige man naar zijn metgezel, die hij in zijn overpeinzingen vergeten was en terwijl hij een blik des geloofs ver in de nog toekomstige tijd wierp, riep hij uit, vervuld met de zaligheid, die de beloften Gods aan de wereld gedaan hebben: "Ja, mijn vriend, wij bezitten de God, Die hemel en aarde gemaakt heeft om ons te onderhouden. Wij hebben Zijn belofte, dat de waarheid uiteindelijk zal zegevieren. Laat ons vrijmoedig onze plicht doen, opdat wij deelgenoten mogen zijn van die onuitsprekelijke vreugde, die de harten van de rechtvaardigen zal vervullen, wanneer alles volkomen zal zijn in Christus en wanneer deze sterren zullen versmelten bij Zijn tweede komst."

Toen ds. Bruce zijn gedachten van deze overpeinzingen teruggetrokken had, nam hij afscheid van de plattelander en keerde terug naar het hol, niet langer bemoedigd door vrouw of kind.

8. Het vermoorde gezin

Na het verlies van zijn gezin bleef ds. Bruce zijn verstrooide gemeente met meer inspanning en ijver dan ooit onderwijzen en troosten. Het lijden, dat hij doorstaan had, had zijn karakter moediger en standvastiger gemaakt. Hoe meer hij de verwoestingen van wreedheid en tirannie zag, die zich rondom hem verspreidden, des te warmer begon zijn hart te kloppen van liefde voor de vrijheid en de zegeningen, die ermee gepaard gaan. De schone bloemen, die hem tot nu toe voorzichtiger gemaakt hadden wat hemzelf betrof, opdat hij ze kon beschermen en koesteren, waren thans ingezameld in een plaats van veiligheid. Er was niets meer dat hem aan de aarde bond, dan de vurige wens de Presbyterianen te onderwijzen en raad te geven, zodat zij het beste de heerlijke doeleinden konden bereiken, die zij op het oog hadden. Daarom waagde hij zich vrijmoedig buiten zijn hol en greep hij iedere gelegenheid gretig aan om hen te versterken en te vertroosten. Aldus gedurende een behoorlijke tijd werkzaam zijnde, zwierf hij van plaats tot plaats en bezocht altijd, zo dikwijls als hij durfde, de mensen van zijn vroegere gemeente.

Maar hoe meer ds. Bruce in het oog viel onder de vervolgdde groep, hoe meer ook de haat van zijn vijanden en hun pogingen om hem te doden, toenamen. En wat zij zo lang en zo gretig geprobeerd hadden te bereiken, naderde thans.

Op een zekere zondagavond ontmoette hij in het hartje van de winter, overeenkomstig een vroegere afspraak, enkelen van zijn gemeente in een eenzaam huis, niet erg ver van de plaats, waar hij zich zo vaak verborgen had. Daar hield hij een predikatie en alsof hij een voorgevoel had, dat deze preek zijn laatste zou zijn, vermaande hij zijn toehoorders tegen het einde van zijn verhandeling met buitengewone gloed en kracht, getrouw te zijn tot de dood, vreedzaam te leven, alles met lijdzaamheid te dragen. Hij verzekerde hen, dat God Zijn eigen zaak zeker zou verdedigen en Zijn dienstknechten zou verlossen van verdrukking. Hij beschreef hoeveel Christus voor hen geleden had en met welk een zachtmoedigheid en berusting; welke zegeningen zij zouden verwerven voor hun nakomelingen en welke beloningen zijzelf zouden ontvangen door moedig het hoofd te bieden aan de storm, die hen zo hevig trof.

Bij het verlaten van zijn toehoorders, wier harten brandende geweest waren, wier ogen geschreid hadden, wier geloof vermeerderd was en wier voornemen om alles te verdragen voor de zaak, waaraan zij zich verbonden hadden, versterkt was, zei hij tot hen op een blijmoedige wijze, terwijl zij naar zijn verhandeling luisterden:

"Mijn vrienden, wanneer wij in deze tijd uit elkaar gaan, hebben wij zeer weinig zekerheid, dat wij elkaar weer zullen ontmoeten. Maar onze beste Vriend, Jezus Christus, gaat met ons allen. Zijn gezelschap is genoeg en zou er iemand van ons iets overkomen, als er niemand is om ons te helpen, zal Hij voor ons zorgen."

Toen hij aldus gesproken had, verliet hij het huis, vrezend dat hij daar al te lang geweest was, daar het niet onmogelijk was, dat het een of ander bericht van de samenkomst de vervolgers bereikt kon hebben. Hij ging onvergezd terug naar het hol, beide omdat het de veiligste plaats was en omdat hij van plan was het overblijvende gedeelte van de zondagnacht door te brengen in persoonlijk gebed tot God ten behoeve van het lijdend volk. Hij vermoedde geenszins, dat iemand van zijn vijanden hem gadesloeg. Maar er was een Judas onder hen geweest, die hem bij het scheiden omhelsd hadden.

Eén van die spionnen, die wij reeds eerder genoemd hebben, begerig de beloning te verkrijgen die aan een ieder uitgelooft was, die mededelingen zou verschaffen, welke zouden leiden tot de arrestatie van ds. Bruce, Maakte gebruik van de volgende werkwijze om zijn doel

te bereiken.

Met toestemming en geheimhouding van Macduff verliet hij volledig zijn huis, leefde onder de plattelanders en daar hij iemand was die vroeger het "Covenant" bezworen had, openbaarde hij het diepste berouw over de hulp, die hij hun gegeven had, die de ondergang van de Covenanters nastreefden. Hij gaf bewijs van de grootste ijver in alles, wat hun veiligheid ten doel had. Hij openbaarde hun vele plannen, die uitgedacht waren voor hun ondergang en toonde altijd de meest merkbare ontsteltenis, dat hij in de handen zou vallen van hen, die hij het laatst verlaten had. Door deze list won hij het vertrouwen van hen, bij wie hij zich nu aangesloten had. Hij was meer dan een maand bij hen gebleven, terwijl hij steeds hetzelfde karakter volhield, voordat ds. Bruce zijn mensen bezocht. De nacht, waarover wij gesproken hebben, was de eerste keer dat hij in zijn nabijheid kwam. Ds. Bruce merkte hem wel op, maar beide door de wijze waarop hij zich tijdens de samenkomst gedroeg en door het verslag, dat hij van hem ontvangen had, koesterde hij geen achterdocht, wat zijn werkelijke bedoelingen betrof. Deze man (indien hij deze naam verdient) volgde ds. Bruce op de voet door de duisternis van de nacht naar het hol. Zodra hij hem daarin zag binnengaan, haastte hij zich naar het dorp om inlichtingen te verstrekken.

Het was middernacht, toen hij het huis van de hulpprediker bereikte. En hoewel dit onmens op dat uur niet van zijn bed zou zijn opgestaan om een ziel van de dood te redden, stond hij terstond op en met de boze voldoening van een boze geest, wanneer hij het een of ander duivelse plan beraamd heeft, haastte hij zich de enkele soldaten die in het dorp waren, in te lichten. Men liet geen tijd verloren gaan. Aanvankelijk werd besloten ds. Bruce naar het dorp te brengen en hem vandaar naar Edinburgh over te brengen om terechtgesteld te worden. Maar daar de verschijning van een Nederlandse vloot aan de noordkust van Schotland in die tijd aanleiding gegeven had tot het terugtrekken van de meeste troepen uit het westen, waren zij bevreesd dat het handjevol soldaten, dat zij konden verzamelen, niet voldoende zou zijn om aan de plattelanders weerstand te bieden, wier vurige genegenheid voor ds. Bruce hen zou opwekken een gewelddadige bevrijding te wagen. Zij hadden alle reden, dat te vrezen. Aangespoord door deze reden en vastbesloten zich in ieder geval te verzekeren van ds. Bruce's dood, zei Macduff tot de bevelvoerend officier: "Ga en schiet de rebel dood, waar je hem ook vindt. De koning zal je ervoor belonen."

De soldaten, ongeveer tien in getal, vertrokken uit het dorp, terwijl de spion als gids optrad. Ze werden aangevoerd door een officier, die goed bekwaam was een bloedig bevel uit te voeren. Daar de grond met sneeuw bedekt was en de weg buitengewoon ruw, konden zij geen gebruik maken van hun paarden en waren daarom verplicht ze achter te laten. Maar hoewel de winterstorm rond hun hoofd gierde en de duisternis van de nacht boven de ruwe en onbegaanbare moerassen hing, bleven zij op aanwijzing van de spion niet ver van de rivier. Stroomopwaarts lag het hol. Zij spoedden zich voort alsof zij een hulpactie moesten verrichten.

Omstreeks drie uur in de morgen bereikten zij de omgeving van het hol. Twee of drie soldaten werden op de steile rots boven het hol geplaatst, één of twee aan de tegenovergestelde oever van de rivier om voorkomen dat ds. Bruce zou ontkomen, terwijl de anderen de moeilijke helling opklauterden, die naar de opening van het hol leidde. De nachtwind huilde droefgeestig tussen de eenzame rotsen. De Ayr, half bedekt met ijs, ruiste aan hun voeten en de bladerloze bomen, waardoor zij zich staande hielden terwijl zij de rots beklommen, schenen vloeken uit te spreken over de hoofden van de misdadigers. Verhard als zij waren in wrede daden, vatten hun schuldige harten ieder geluid op, dat zij hoorden, als een aanwijzing van toekomstende

toom. Zij beefden als een blad, waar de wind overheen gaat. Terwijl zij onwillekeurig stil stonden voor het verblijf van de heilige man, hoorden zij de volgende woorden uit de opening van het hol komen: "Om Sions wil zal ik niet zwijgen, en om Jeruzalems wil zal ik niet stil zijn, totdat de dag van haar genade komt! Hebt Gij Sion verlaten, o Heere? Hebt Gij het volk Uwer liefde vergeten? Onze tempels zijn verwoest; de voorhoven Uwer heiligheid zijn ontheilgd; Uw kinderen zijn verstrooid op de bergen; zij wenen en roepen in de woestijn. De harpen van hun droefheid hangen aan de wilgen en treuren over de wind der woestijn; de woeste plaatsen der natuur worden natgemaakt door hun tranen; hun bloed wordt vergoten en er is niemand, die medelijden met hen heeft! Wij zijn voorzeker een zondig volk, een volk van zware ongerechtigheid. Wij hebben U verlaten, wij hebben de Heilige Israëls tot toom verwekt. Maar, o barmhartige en heilige God, God des heils, zie nederwaarts van de hemel, van Uw heilige woning; en laat de boog van Uw genade in de woestijn gezien worden. Gij zult ons niet verlaten. Ik weet, dat Uw Kerk in Uw handpalmen gegraveerd is; haar muren zijn steeds voor U en de punt van ieder wapen, dat tegen haar opgeheven is, zult Gij ten slotte doen ingaan in de ziel van hem, die het opgeheven heeft. Haast U, o God en Vader, om ons te verlossen! Wend de hand der verdrukking af van ons land, opdat Uw volk in vrijheid en vrede mag leven. En zolang het recht is in Uw ogen, dat zij zouden ronddolen op de bergen en lijden, o geef hen dan lijdzaamheid, kloekmoedigheid en sterkte! Laat hen troost scheppen, dat in al hun benauwdheid de overste Leidsman hunner zaligheid benauwd is en dat de Engel Uws aangezicht hen zal behouden. Strek over hen het schild van Uw almacht uit; bestuur het pad van hun beproevingen door Uw alles doorgrondende wijsheid; red hen, o Heere! Red en ondersteun hen in de dood! En o, Vader, wanneer de dag Uwer wrake komt en het jaar der wederoprichting voor de verstoorders van ons land komt, wees hen dan genadig, die ons niet genadig geweest zijn. Maak hun harde hart week en open hun blinde ogen. O, verwerp hen niet voor eeuwig van voor Uw aangezicht! Want wie is er onder hen, die bij een verterend Vuur wonen kan? Wie is er onder hen, die bij een eeuwige Gloed wonen kan?"

Aldus bepleitte de heilige man in de duisternis van de nacht in het hol van de koude rots de zaak van onze kerk en van ons land bij zijn God.

De wrede moordenaars stonden nog steeds voor het hol, bevend bij de woorden die zij gehoord hadden en het heilig vertrouwen, waarmee ze uitgesproken werden. En de meest onbevreesde en dapperste onder hen wenste, dat de opdracht om deze dienstknecht van Jezus te vermoorden aan anderen gegeven was. Na een korte aarzeling trad de officier echter het hol binnen, die zich schaamde zoiets als menslievendheid in zich gevoeld te hebben; en hij gaf twee van zijn mannen bevel hem te volgen.

Ds. Bruce, die op zijn knieën lag toen hij binnenkwam, stond op.

Enkele gloeiende sintels op de grond van de plaats hielpen om zijn uiterlijk zichtbaar te maken. Zijn voorhoofd was kaal en zijn enkele overblijvende haarlokken waren grijs. Zijn verschijning, hoewel niets verbeterd door zijn halfversleten en weinig passende kleding, was sierlijk en de kalme en vredige waardigheid van zijn gelaat, dat niet veranderde bij de binnenkomst van de soldaten, was zodanig dat het de aanschouwer kon doordringen van eerbied en ontzag.

"U bent gekomen," zei hij welwillend, terwijl hij de officier aansprak. "U bent gekomen om mij gevangen te nemen. Ik ben bereid met u te gaan. U hebt misschien een beter verblijf voor mij dan dit; hoewel ik dikwijls blij geweest ben erheen te gaan, zoals het is."

"Mijn order is," zei de officier, "u de eed van trouw aan de regering te laten afleggen; en indien u het weigert, u op de plaats ter dood te brengen."

"Wel," zei ds. Bruce glimlachend, "is de hemel dan zo nabij? U gaat mij werkelijk naar een betere woning zenden."

"Maar wilt u de eed van trouw aan de regering afleggen," zei de officier, "en ons de moeite van een schot sparen?"

"God zij mijn getuige," zei ds. Bruce, terwijl de ware standvastigheid van de christen zijn gelaat nadrukkelijk kenmerkte terwijl hij sprak. "God zij mijn getuige. Ik zal nooit mijn trouw aan de Koning der koningen, Die mijn Zaligmaker en Meester is, afzweren. Ik zal mij niet onderwerpen aan datgene, dat mijn consciëntie veroordeelt. Ik zal er niet aan meewerken om mijn land te knechten." "Houd op," zei de officier; "houd op."

"Ik houd op," antwoordde ds. Bruce met vaste stem. Terwijl hij zijn handen ophief, bad hij en zei: "Heere Jezus, vergeef mijn vijanden. Heere Jezus, wees met het arme volk, dat ik achterlaat in deze woestijn. Vader, Zoon en Heilige Geest, ontvang mijn geest."

Toen hij aldus gesproken had, gaf de officier zijn mannen bevel hun karabijnen op ds. Bruce af te schieten. De eerbiedwaardige predikant wierp een blik op hen en zij weigerden te gehoorzamen.

"Laffe slaven," riep de woedende officier uit. Terwijl hij een karabijn uit de hand van één van de soldaten rukte, schoot hij de inhoud ervan in de borst van ds. Bruce. Terstond viel de gemartelde heilige neer en blies de laatste adem uit, terwijl de knal van het dodelijk schot nog tussen de woeste rotsen rondom weerkaatste.

Vaarwel, goede en getrouwe dienstknecht! Gij zijt ingegaan in de vreugde uws Heeren!

Beknopt historisch overzicht 1649-1688

In 1649 werd in Engeland koning Karel I terechtgesteld en maakte het koningschap plaats voor de republiek. Olivier Cromwell werd "Protector", maar in Schotland riep men Karel II (de zoon van Karel I) tot koning uit. Op Nieuwjaarsdag 1651 werd Karel II te Scone in Schotland gekroond en legde hij de kroningseed af en verplichtte zich het "National Covenant" (1638) en "The Solemn League and Covenant" (1643) te steunen.

In datzelfde jaar werd hij echter door Cromwell bij Worcester verslagen en vluchtte naar Frankrijk en vandaar naar de Nederlanden, waar hij bij zijn zwager Willem II verbleef, die hem geheel onderhouden moest. Toen Olivier Cromwell op 3 september 1658 stierf, had zijn zoon Richard een tijdlang de macht in handen, maar hij miste de bekwaamheid van zijn vader en legde in 1660 zijn waardigheid neer.

In datzelfde jaar keerde Karel II snel terug naar Engeland. Engeland en Schotland vergaten zich in een opgetogenheid van absolute verrukking, toen Karel II, nu 30 jaar oud, te Dover landde en naar Whitehall trok. "Het is mijn eigen schuld," lachte de koning, "dat ik niet eerder teruggekomen ben." Op 29 mei 1660 vestigde de vorst zich in het paleis van zijn vaders.

Toen hij op de troon hersteld werd, geschiedde het zonder voorwaarden en voorzorgsmaatregelen. De schuld van deze blunder moet voornamelijk op het hoofd van James Sharp gelegd worden. Sharp was al vroeg in 1660 naar Londen gestuurd als de vertegenwoordiger van een groep Schotse predikanten en hij was voorzien van uitvoerige instructies. Terwijl hij in Engeland was, pleegde hij verraad tegenover het vertrouwen in hem gesteld en speelde een dubbele rol; terwijl hij zich voordeed als de vertegenwoordiger van het Schotse Presbyterianisme, wierp hij het in werkelijkheid omver en smeedde plannen voor het herstel van het prelaatschap in Schotland.

Na de 'Restauratie' werden de zaken van het koninkrijk Schotland uitgevoerd door een Staatsraad en deze Raad bestond uit mannen, die de "Covenants" en de zaak van het Presbyterianisme vijandig gezind waren.

De graaf van Middleton was een Schots edelman, die als officier zowel gediend had in de legers van de Covenanters als van de koning. Na de 'Restauratie' stelde Karel II hem aan als zijn commissaris in Schotland. Middleton riep een parlement bijeen, dat op 1 januari 1661 bijeenkwam en later bekend stond onder de naam van "het dronken parlement". De leden van het parlement waren voornamelijk personen bekend als "malignanten", of tegenstanders van de Covenants. Het doel was, dat de koning als een absoluut vorst over Schotland zou regeren.

De eerste wet door het parlement aangenomen, betrof de organisatie en het lidmaatschap van het parlement zelf, die een vorm van een eed van trouw van een verstrikkende aard bevatte. Die eed luidde als volgt:

"Tot bevestiging van mijn trouwe gehoorzaamheid aan mijn meest genadige en geduchte vorst Karel, koning van Groot-Brittannië, Frankrijk en Ierland, verdediger van het geloof, verzeker, betuig en verklaar ik door deze mijn plechtige eed, dat ik mijn voormelde vorst als de enige, belangrijkste gouverneur van dit koninkrijk erken, over alle personen en in alle zaken."

Men zal opmerken, dat de kracht in de woorden: "Over alle personen en in alle zaken" lag. De koning kon niet oppermachtig zijn "in alle zaken" zonder oppermachtig te zijn zowel in kerkelijke als burgerlijke zaken. Deze leer van de oppermacht van de koning in kerkelijke zaken, vastgelegd in deze eed van trouw, was het leggen van de grondslag van de leer van Erastus, die Schotland zoveel lijden en verdriet zou brengen in de

jaren, die volgden.

Een andere wet van hetzelfde parlement verklaarde, dat "de koning zijn kroon van God heeft". Het parlement van 1661 trachtte aldus de weg te banen voor het absolutisme van Karel II. Het was niet genoeg, dat de koning erkend werd als de verordening van God; hij moest erkend worden als de ordening van God geheel afgezien van de keuze van het volk of van zijn verantwoordelijkheid voor het volk. Vervolgens bepaalde dit parlement door een wet, dat alle aangenomen wetten vanaf 1633 onwettig verklaard werden. Hiermee werd alles ongedaan gemaakt wat gedaan was om het Presbyterianisme de wettige kerkregering in Schotland te maken. Zo werd de weg gebaad voor de bisschoppelijke regering.

Een wet van 27 mei 1662 verklaarde, dat het een inherent recht van de kroon was de uiterlijke regeringsvorm van de kerk voor te schrijven, krachtens het oppergezag van de koning in kerkelijke zaken.

Op 11 juni 1662 werd een wet aangenomen, die de ernstigste gevolgen had voor de predikanten in Schotland. Deze wet verklaarde, dat alle predikanten sinds 1649 tot hun gemeenten toegelaten, geen recht op hun post hadden en dat hun gemeenten vakant waren. Maar iedere predikant, die voor 20 september 1662 een voordracht van een collator zou verkrijgen en zich onderwierp aan collatie door de bisschop van het bisdom, zijn post mocht behouden.

Hetzelfde parlement nam in 1662 ook de zogenaamde "Abjuration Ace") aan. Er werd verklaard, dat die eden, zoals bezworen in het "Covenant" van 1638 en later in het "Solemn League and Covenant" onwettige eden waren en zijn. Dat hield dus ook in, dat de kroningseed door Karel lijn 1651 te Scone afgelegd, ook onwettig geweest was. De koning liet dan ook het Verbond, door hem bezworen, openlijk door beulshanden verbranden. Dat gebeurde op 22 mei 1661 te Londen en het werd op 29 mei 1662 te Linlithgow (Schotland) herhaald. Wij willen nog één wet noemen en dat is de "Test Act", die op 31 augustus 1681 aangenomen werd. Deze wet eiste een speciale eed van trouw van iedere persoon, die een openbaar ambt bekleedde. De persoon, die deze eed aflegde, moest zweren, dat hij "de ware protestantse godsdienst belee, vervat in de Geloofsbelijdenis, vermeld in het eerste parlement van koning Jakobus I" (1657) en tegelijkertijd moest hij zweren, "dat de majesteit des konings de enige hoogste regeerder van dit rijk is over alle personen en in alle zaken, zowel kerkelijke als burgerlijke."

De graaf van Argyle legde de eed af met een verklaring en zei, dat hij de eed aflegde "voor zover hij bestaanbaar was met zichzelf en de Protestantse godsdienst." Om deze reden werd hij gearresteerd en wegens hoogverraad ter dood veroordeeld. Hij ontkwam echter naar de Nederlanden, hoewel hij later gearresteerd en terechtgesteld werd (1685).

Karel II haatte alle Presbyterianen en hij was zowel de paus als de koning van Schotland geworden.

De Geheimraad vergaderde op 1 oktober 1662 te Glasgow en nam een wet aan, waardoor verklaard werd, dat alle predikanten, die sinds 1649 bevestigd waren en geen gehoorzaamheid aan de wet betuigd hadden door het verkrijgen van een voordracht door een collator en een collatie door een bisschop, hun predikantsplaats verbeurd hadden. Hen werd verboden te prediken en bevolen met hun gezin de grenzen van hun parochies te verlaten voor 1 november. Alle leden van de Raad waren ze, dronken op die dag, dat zij niet in staat waren de zaak, die hen voorgelegd werd, te overwegen.

Het bevel van de Geheimraad schijnt in het algemeen gehoorzaamd te zijn. De koning en de zijnen meenden, dat slechts enkelen huis en haard zouden verlaten, maar tussen de 300 en 400 predikanten wilden liever brodeloos zijn, dan de koning en de

bisschoppen als pausen boven zich in de kerk te erkennen.

Toen de Geheimraad zag, dat zoveel predikanten hun gemeenten verlieten, schrok hij op en op 23 december 1662 werd een tweede wet aangenomen, die de predikanten uitstel gaf tot 1 februari 1663. Enkelen keerden toen terug. Maar toen de eerste februari 1663 aanbrak, vertrokken velen, liever dan zich te onderwerpen. Alle predikanten die bleven, moesten zich natuurlijk onderwerpen aan de bisschoppelijke regering.

Vele verdreven predikanten bleven echter preken en leidden diensten in huizen of in de openlucht. Dit was natuurlijk tegen de zin van de bisschoppen en de regering en het gevolg was een wet, in 1663 door het parlement aangenomen, die wel "het sleepnet van de bisschoppen" genoemd werd. Volgens deze wet werd het prediken zonder toestemming van de bisschoppen beschouwd als opruiing.

Personen, die nalieten de kerk te bezoeken, zouden beboet worden. Zo moesten de mensen gedwongen worden tot gehoorzaamheid aan de Episcopale kerk. De militaire macht werd belast de mensen te dwingen naar de kerk te komen.

In 1664 werd de rechtbank: "The Court of High Commission" hersteld. Bij haar oprichting werd ze voornamelijk tegen de rooms-katholieken gebruikt. Ze was eenvoudig de instelling van Karel II. Dit Hoge Gerechtshof bezat grote macht. Tegen het vonnis van deze rechtbank kon geen beroep aangetekend worden. De methoden van deze rechtbank leken veel op die van de Inquisitie. Elke straf, behalve de doodstraf, kon door haar opgelegd worden. Velen werden beboet en gevangen genomen, anderen verbannen of als slaven verkocht. De herstelling van dit Hoge Gerechtshof was hoofdzakelijk het werk van aartsbisschop Sharp, die van mening was dat de daden van de Geheimraad niet voldoende waren.

In 1665 gaf de Geheimraad een verklaring uit tegen de "conventicles" of geheime samenkomsten. Predikers en alle personen, die zo'n conventikel bezochten, werden als oproerige personen beschouwd en gestraft. Dit hielp echter weinig, want deze godsdienstige vergaderingen namen eerder toe, dan dat ze verminderden.

In de zomer van 1670 nam het parlement een tweede wet aan tegen deze conventikels. Deze wet, met andere, bepaalde ook, dat kinderen die geboren werden, binnen 30 dagen in de parochiekerk gedoopt moesten worden. Een ieder, die geen voldoende doopakte kon tonen, kon beboet worden met een vierde deel van zijn jaarinkomen. Huwelijken moesten in de kerk gesloten worden door de predikanten, die zich onderwierpen aan de regering. Maar ook deze maatregel hielp weinig. Wel is het opmerkingswaardig, dat door deze wetgeving allen, die een dienst in de openlucht leidden, veroordeeld konden worden tot de doodstraf of verbeurd verklaring van hun goederen. Beloningen werden uitgelooft voor het gevangennemen van verdreven predikanten. Later werden ook de eigenaars van landerijen beboet voor het houden van conventikels op hun grondgebied. Dit was zeer onrechtvaardig, daar de eigenaars er vaak geheel onkundig van waren, dat er op hun grond dergelijke bijeenkomsten gehouden werden en niet in staat waren ze te verhinderen, indien ze het wel wisten, want de conventikels werden dikwijls op de meest verlaten en ontoegankelijke plaatsen gehouden.

Deze geheime godsdienstige samenkomsten bereikten hun hoogtepunt in 1677 en 1678 in grote samenkomsten, waarin het Heilig Avondmaal bediend werd. Eén zo'n conventikel werd bezocht door 600 gewapende mannen en 7000 ongewapende personen. Gedurende de eerste jaren van de vervolging waren de conventikels ongewapende samenkomsten. Later, toen de wetten steeds aangescherpt werden, werden de conventikels ook door gewapende personen bezocht met het doel voor zelfverdediging. Men wilde zijn godsdienst niet bevorderen door het gebruik van wapens, maar alleen om hem te verdedigen en hiervoor kon men voldoende grond in

de Bijbel vinden.

In het begin van 1666 werd James Turner met een groep soldaten naar het zuiden en westen van Schotland gezonden om de Covenanters onder bedwang te houden. In november van dat jaar namen enige mannen van Turner een oude boer, Grier genaamd, gevangen, omdat hij de boete niet betaald had, die hem opgelegd was daar hij de parochiekerk niet bezocht. De soldaten bonden hem aan handen en voeten en dreigden hem naakt uit te kleden en hem op een gloeiend rooster uit te strekken. Vier Covenanters hoorden dit en bevrijdden Grier en ontwapenden de soldaten. Zij begrepen goed, dat als zij gevangen genomen zouden worden zij veroordeeld zouden worden wegens opstand. Daarom besloten zij hun rechten en vrijheden te verdedigen. De volgende morgen overvielen zij een twaalfstal soldaten, van wie er één gedood werd en de anderen gevangen genomen werden. Hierna groeide de groep Covenanters aan en samen trokken zij op naar Dumfries en namen hun vervolger, James Turner, gevangen. Daarna trok men naar de markt van Dumfries.

Daar maakten zij in het openbaar bekend, dat hun doel eenvoudig zelfverdediging was. Hierna dronken zij op de gezondheid van de koning. Turner werd vriendelijk behandeld, hoewel hij een grote vervolger van de Covenanters geweest was. Toen er voorgesteld werd hem dood te schieten, verzette een zekere Neilson (wiens bezittingen door de soldaten van Turner zwaar beschadigd waren) zich hiertegen zo heftig, dat men deze gedachte liet vallen. Van Dumfries trok men met 700 man op naar Lanark, waar het Verbond vernieuwd werd. Een tweede gewapend conflict had plaats op 3 mei 1679. Een groepje Covenanters was van plan een regeringspersoon, die de Covenanters veel leed bezorgde, een gevoelige straf te geven. Hun prooi ontkwam hen echter. Toen ze van plan waren terug te keren, hoorden zij dat de koets van aartsbisschop Sharp er aankwam. De koets was op de hoogte van Magus Moor aangekomen. De koetsier zag de mannen te paard en Sharp riep: "Vooruit, sneller." Eén van het groepje vuurde op het raam en riep: "Judas, je wordt gevangen." Allen gingen op de koets toe en gelastten Sharp uit de koets te komen, opdat zijn dochter geen kwaad zou overkomen. In doodsangst weigerde Sharp. Omdat hij een wrede vervolger van de Covenanters geweest was en veel bloed vergoten had, besloot men hem te doden: "Heren, heren, spaar mijn leven en ik zal proberen jullie te redden, bad hij. Hij bood hen zelfs geld aan, maar hun antwoord was: "Uw geld zij met u ten verderve." Toen hij niet uit de koets wilde komen, vuurde zij op hem. Toen kwam hij naar buiten. Ze geboden hem te bidden. Nu was al zijn dapperheid verdwenen. De man, die twintig jaar de Covenanters bloedig vervolgd had, sidderde van angst. Men maakte een eind aan zijn leven en beval de dienaars "de priester mee te nemen."

Tenslotte willen wij nog iets zeggen van Thomas Dalziel, wiens naam ook in dit boekje voorkomt. Hij was van nature een wrede en ruw mens en dat te meer doordat hij in Russische dienst opgeleid was. In Rusland had hij weinig anders dan tirannie en slavernij gezien. Bij zijn terugkeer naar Schotland had hij een groot aandeel in het werk der vervolging. Na een aantal van de getuigen des Heeren vermoord te hebben, kwam hij in de buurt van Kilmarnock, waar hij vele ongekende wreedheden bedreef. Toen in 1685 een zekere William Hannah voor de Raad gebracht werd en pleitte, dat hij te oud was om verbannen te worden, vertelde Dalziel hem op ruwe toon, dat hij niet te oud was om opgehangen te worden. Dit was één van zijn laatste wreedheden. Want op diezelfde dag, 22 augustus 1685, toen hij wijn dronk en de drinkbeker in zijn hand hield, viel hij plotseling neer en blies de laatste adem uit.

In 1685 stierf Karel II en hij werd opgevolgd door Jakobus VII (II van Engeland). Hij was Rooms-Katholiek en tijdens zijn korte regering heeft hij de Covenanters op zijn bitterst vervolgd, zodat de jaren van 1685-1688 bekend staan als de "killing time" (de

tijd van moord en doodslag).

Hiermee willen wij dit beknopte overzicht van de tijd, waarin: "Het vervolgte gezin" leefde, besluiten.

Met de komst van onze Stadhouder Willem III kwam er in 1688 een eind aan de vervolging in Schotland.

J. Kooistra.

23 juni 1650

Karel II voer de monding van de rivier de Spey in en tekende het Verbond voordat hij aan wal ging.

3 september 1650

Cromwell versloeg Schotten in Strijd te Dunbar.

4 november 1650

Geboorte van koning Willem III.

24 december 1650

Kasteel van Edinburgh overgegeven aan Oliver Cromwell.

Op 1 januari 1651 kroonde

Karel II Tweede, de laatste kroning op Schotse bodem.

31 maart 1652

Schotse Regalia (kroon, scepter en zwaard) gered van het binnenvallende leger van Oliver Cromwell door James Granger, minister van Kinneff, Aberdeenshire, nadat ze waren gesmokkeld vanaf het kasteel van Dunnottar dat belegerd was.

17 juli 1652

Grote Brand in Glasgow, waarbij bijna een derde van de stad wordt verwoest.

16 december 1653

Oliver Cromwell wordt Lord Protector van Engeland, Schotland en Ierland.

4 mei 1658

Generaal George Monk riep het protectoraat uit bij Mercat Cross.

29 mei 1660

Koning Charles II keerde terug naar Engeland. 29 mei is nu bekend als Royal Oak Day.

19 juni 1660

"Dag van de openbare Thanksgiving" op restauratie van Charles II als koning.

8 januari 1661

De eerste krant in Schotland werd gepubliceerd. "Mercurius Caledonius" bood een verslag van "de zaken nu in oproer in Schotland, met een onderzoek naar buitenlandse inlichtingen". Het stopte met de publicatie op 28 maart na slechts negen nummers.

23 april 1661

Karel II wordt gekroond in de abdij van Westminster.

18 december 1661

Veel Schotse historische archieven gingen verloren toen het schip Elizabeth van Burntisland voor de Engelse kust wegzonk. De platen waren door Oliver Cromwell naar Londen gebracht en werden teruggebracht naar Edinburgh.

6 februari 1665

Koningin Anne , laatste van de Stuart-vorsten, geboren.

28 november 1666

Slag om Rullion Green op de Pentland Hills, ten zuidwesten van Edinburgh, waarin het leger van de koning onder leiding van Sir Tam Dalyell de Covenanters versloeg.

26 februari 1672

Philip van der Straten, een Vlaming, kreeg de naturalisatie van de Schotten en richtte een fabriek in Kelso op, waarmee hij de Border Woollen-industrie startte.

21 november 1673

Koning Jacobus VII trouwde met Maria van Modena.

6 augustus 1678 De

eerste busdienst van Glasgow / Edinburgh begon vanuit White Horse Inn, Edinburgh.

23 september 1678

De graaf van maart kreeg de opdracht om een regiment met de bijnaam "Earl of Mar's Gray Breeks" op te richten dat later de Royal Scots Fusiliers werd.

29 mei 1679

"Verklaring van Rutherglen" waarin de **Covenanters** naar Rutherglen reden om de vuren te blussen die de herdenking van de herstelling van Koning Karel II vierden.

1 juni 1679

Covenanters versloeg John Graham of Claverhouse op Drumclog.

22 juni 1679

Hertog van Monmouth onderwierp Covenanters bij Bothwell Bridge.

25 november 1681

Generaal Tam Dalyell heft een regiment op om Covenanters te onderdrukken die later de Royal Scots Greys werden.

29 november 1681

Royal College of Physicians, Edinburgh, verleende zijn charter door koning Karel II.

1 maart 1682

The Advocate's Library (bekend als de National Library of Scotland sinds 1925) geopend door oprichter, Sir George Mackenzie, Lord Advocate.

6 februari 1685

Koning Karel II , de 'vrolijke monarch' stierf. Zijn laatste woorden aan zijn broer James waren: "Laat de arme Nellie niet verhongeren" - een verwijzing naar zijn favoriete minnares Nell Gwynne.

23 april 1685

James VII werd gekroond in de abdij van Westminster.

29 mei 1687

Orde van 'de distel' gesticht door koning Jacobus VII.

19 oktober 1687

Eerste sedanstoelen beschikbaar voor openbare verhuur geïntroduceerd in Edinburgh.

17 februari 1688

James Renwick, laatste Covenanter om geëxecuteerd te worden.

10 juni 1688

James Francis Stuart geboren. Ter ere van de "Oude Pretender" staat dit bekend als "White Rose Day" in Jacobitische kringen.

5 november 1688

Willem van Oranje landde in Zuidwest-Engeland.

23 december 1688

Koning James VII afgezet en vluchtte, het 'Grote Zegel' laten vallen in de rivier de Theems.

22 januari 1689

Willem van Oranje en Mary worden gezamenlijke soevereinen van het **Verenigd Koninkrijk**.